

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

Кафедра педагогічної та вікової психології

на правах рукопису

ЗАНЮК ЯНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО
ШЛЮБУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Спеціальність: 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма:
Психологія
Робота на здобуття освітнього ступеня
«Бакалавр»

Науковий керівник: **РОЗМИРСЬКА**
ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА - кандидат
психологічних наук, доцент кафедри
педагогічної та вікової психології

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ПОДАННЯ В ЕК

Протокол № 6
засідання кафедри педагогічної
та вікової психології
від 5 червня 2024р.
Завідувач кафедри
доктор психологічних наук,
проф. Гошовський Я. О. _____

2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ШЛЮБУ.....	6
1.1. Поняття шлюбу в психологічній літературі.....	6
1.2. Психологічні особливості ставлення до шлюбу.....	12
1.3. Особливості ставлення до шлюбу в молодому віці.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ШЛЮБУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	30
2.1. Організація та методи дослідження.....	30
2.2. Аналіз ставлення до шлюбу здобувачів освіти	31
2.3. Рекомендації для студентської молоді, що перебуває в шлюбі.....	38
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Актуальність. У сучасному суспільстві відбувається активна зміна цінностей та орієнтирів. В останні роки поняття «шлюб» починає дискредитуватися, що сприяє формуванню легковажного ставлення до статевого життя. Це пов'язано з нездатністю чи небажанням молодих людей брати на себе відповідальність та реалізувати додаткові обов'язки. У кожного покоління є свої особливості ставлення до любові та шлюбу, які відображають у собі риси часу та психології людей, несуть відбиток умов життя та морально-естетичних принципів, що склалися в даному суспільстві.

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що на сьогоднішній день таке явище як «офіційно зареєстрований» шлюб втратив свою привабливість для української молоді. Юнаки та дівчата віддають перевагу так званому громадянському шлюбу (правильніше – співмешкання) законному шлюбу. У той самий час з метою розвитку українського суспільства важливо, щоб молоді повною мірою приймали подружні і батьківські права та обов'язки. Більшість молоді одружена, не обдумавши своє рішення з усією серйозністю, що призводить до негативних наслідків та розлучення. На думку фахівців, неміцність сучасних шлюбів значною мірою визначається тим, що молодь не виховує справжньої поваги до інституту сім'ї. Крім того, у молодих людей є непоінформованість у питаннях шлюбу і загальна помилка полягає в тому, що при створенні сім'ї вони покладаються тільки на силу своїх почуттів.

Теоретичний аналіз літератури показує, що робіт, спрямованих на вивчення особливостей ставлення студентської молоді до шлюбу, недостатньо. Крім того, немає досліджень, спрямованих на вивчення факторної структури ставлення до шлюбу у дівчат та юнаків. Студентський вік є сенситивним періодом для побудови та розвитку сімейних відносин. З цього впливає протиріччя, з одного боку, молоді люди знаходяться на етапі становлення та саморозвитку себе як особистості в цілому, з іншого боку, у

них є потреба у створенні тривалих відносин з протилежною статтю. Таким чином, виникає суперечність між потребою у психолого-педагогічному супроводі молоді на етапі вибору шлюбного партнера та відсутністю досліджень, присвячених вивченню ставлення до шлюбу у студентської молоді.

Саме тому більш глибоке вивчення психологічних особливостей ставлення до шлюбу студентської молоді залишається актуальним і перспективним.

Мета дослідження: розглянути теоретичні аспекти та провести емпіричне дослідження психологічних особливостей ставлення до шлюбу студентської молоді.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

1. Охарактеризувати поняття шлюбу в психологічній літературі.
2. Визначити психологічні особливості ставлення до шлюбу в молодому віці.
3. Емпірично дослідити психологічні особливості ставлення до шлюбу студентської молоді.
4. Розробити рекомендації для студентської молоді, що перебуває в шлюбі.

Об'єктом дослідження є ставлення до шлюбу.

Предмет дослідження – психологічні особливості ставлення до шлюбу студентської молоді.

Методи дослідження. Дослідження базується на використанні загальнотеоретичних методів, принципів і підходів. Для виконання роботи обраний пізнавальний принцип. При написанні роботи використовується порівняльний методи, а також метод аналізу.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Одержані результати сприятимуть дослідженню психологічних особливостей ставлення до шлюбу студентської молоді, доповнять здобутки науковців щодо ставлення до шлюбу студентської молоді.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (64 позиції), додатків. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ШЛЮБУ

1.1. Поняття шлюбу в психологічній літературі

Сімейний стан людини має великий вплив на її добробут і тривалість життя. Відповідно до серії досліджень психологічне здоров'я неодружених людей стає гіршим, ніж здоров'я одружених. Багато факторів сприяють більшому добробуту подружніх пар. Сильніші люди з більшою ймовірністю будуть одружені, тоді як слабші мають набагато більше шансів розлучитися. Шлюб також має захисний вплив на здоров'я та благополуччя, оскільки одружені люди отримують вигоду від більшої фінансової безпеки, соціальної підтримки та психологічної безпеки. Відомо, що стресові події, наприклад, розірвання шлюбу, впливають на самопочуття. У людей, які розлучилися або пережили втрату, можуть спостерігатися зміни в імунній, гормональній і неврологічній системах внаслідок розірвання шлюбу [39].

Психічні проблеми тісно пов'язані із сімейним становищем людини, зокрема із сімейним станом і наявністю дітей. Доведено, що шлюб або проживання з партнером покращують задоволеність життям і пов'язані з покращенням психологічного здоров'я, меншою кількістю симптомів депресії та вищим рівнем благополуччя [20].

Люди стали частіше звертати увагу та бути обережними щодо того, що відбувається тут і зараз [24]. Характерна уважність пов'язана з численними ознаками психічного та міжособистісного здоров'я [23; 43], хоча кількісна оцінка особливостей уважності без урахування середовища, в якому проявляється ступінь уважності, може бути складною. Якою б уважною не була людина, вона не може бути вдумливою весь час або усвідомлювати кожен ситуацію. Навіть важливіше те, що усвідомленість у деяких ситуаціях може мати більший вплив на психологічне та міжособистісне благополуччя, ніж середня схильність до уважності.

Уважність може істотно вплинути на психічне здоров'я та романтичні стосунки. Рідко бувають випадки, коли стосунки одночасно є джерелом задоволення та нещастя, оскільки вони включають більш високе відчуття взаємодії та зв'язку, ніж інші соціальні обставини [40]. Згідно з дослідженнями, уважність до партнерства має більший позитивний зв'язок із хорошими стосунками, ніж уважність до характерних рис, а також більший негативний зв'язок із якостями поганих стосунків, тривожним зв'язком і уникненням зв'язків.

Різноманітні дослідження показали, що одружені люди мають краще здоров'я, ніж неодружені, хоча зв'язок між ними не підтверджений. Коли справа доходить до шлюбу, ті, хто сильніші, мають більше шансів одружитися і продовжувати одружуватися. Одружені люди мають кращий рівень самооцінки здоров'я і нижчий рівень смертності як наслідок їхнього сімейного стану [36].

Сімейні відносини відіграють центральну роль у формуванні благополуччя людини протягом усього життя. Погляд на життєвий шлях привертає увагу до важливості пов'язаних життів або взаємозалежності всередині відносин протягом усього життєвого шляху. Члени сім'ї пов'язані на кожному етапі життя, і ці відносини є важливим джерелом соціальних зв'язків та соціального впливу для людей протягом усього їхнього життя. Сімейні зв'язки можуть забезпечити більше відчуття сенсу та мети, а також соціальні та матеріальні ресурси, які створюють благополуччя [58].

Якість сімейних відносин, включаючи соціальну підтримку (наприклад, любов, пораду та турботу) та напругу (наприклад, суперечки, критика, висування надто високих вимог), можуть впливати на благополуччя через психосоціальні, поведінкові та фізіологічні шляхи. Стресори та соціальна підтримка є ключовими компонентами теорії стресових процесів, яка стверджує, що стрес може підірвати психічне здоров'я, тоді як соціальна підтримка може бути захисним ресурсом. Попередні дослідження ясно показують, що стрес негативно впливає на здоров'я та благополуччя, а напруга у

відносинах із членами сім'ї є особливо вираженим типом стресу. Соціальна підтримка може забезпечити ресурс для подолання труднощів, який притуплює згубний вплив стресорів на благополуччя, а підтримка може також сприяти благополуччю за рахунок підвищення самооцінки, що передбачає більш позитивне ставлення до себе. Ті, хто отримують підтримку від членів своєї сім'ї, можуть відчути більше почуття власної гідності, і ця підвищена самооцінка може бути психологічним ресурсом, що вселяє оптимізм, позитивний емоційний ефект та покращення психічного здоров'я. Члени сім'ї також можуть регулювати поведінку один одного (здійснювати соціальний контроль). Але стрес у відносинах може також призвести до поведінки, шкідливої для здоров'я, як механізм подолання стресу. Стрес, пов'язаний з напругою у відносинах, може призвести до фізіологічних процесів, які порушують імунну функцію, впливають на серцево-судинну систему та підвищують ризик депресії, тоді як позитивні відносини пов'язані з нижчим навантаженням [51].

Подружні відносини розглядаються як одні з найважливіших відносин, які визначають життєвий контекст і, своєю чергою, впливають на благополуччя людей протягом усього дорослого життя. Шлюб, особливо щасливий, пов'язаний з кращим психічним і фізичним здоров'ям, а силу впливу шлюбу на здоров'я можна порівняти з впливом інших традиційних факторів ризику, такими як паління та ожиріння. Хоча деякі дослідження підкреслюють можливість ефектів відбору, припускаючи, що люди з кращим здоров'ям з більшою ймовірністю одружуються, більшість дослідників підкреслюють дві теоретичні моделі, які пояснюють, чому подружні відносини формують благополуччя: модель подружніх ресурсів і модель стресу. Модель ресурсів шлюбу передбачає, що шлюб сприяє благополуччю за рахунок розширення доступу до економічних, соціальних та зміцнюючих здоров'я ресурсів [61]. Модель стресу передбачає, що негативні аспекти подружніх відносин, такі як напруга у шлюбі та розлучення, створюють стрес і підривають добробут, тоді як позитивні аспекти подружніх відносин

можуть викликати соціальну підтримку, підвищувати самооцінку та сприяти більш здоровій здатності справлятися зі стресом [51]. Подружні відносини також мають тенденцію ставати помітнішими з віком, оскільки інші соціальні відносини, наприклад, відносини з членами сім'ї, друзями та сусідами, часто губляться через географічне переміщення та смерть на пізнішому етапі життєвого шляху [44].

Одружені люди в середньому мають краще психічне і фізичне здоров'я і більш тривалу тривалість життя, ніж розлучені, овдовілі і ніколи не одружені люди, хоча різниця в стані здоров'я між одруженими і людьми, які ніколи не перебували у шлюбі, зменшилася в останні роки. Добробут шлюбу залежить від якості відносин; люди, які перебувають у неблагополучних шлюбах, з більшою ймовірністю повідомляють про депресивні симптоми та погіршення здоров'я, ніж ті, хто перебуває у щасливих шлюбах [30], тоді як щасливий шлюб може пом'якшити наслідки стресу за рахунок більшого доступу до емоційної підтримки. Низка досліджень показує, що негативні аспекти близьких відносин мають сильніший вплив на добробут, ніж позитивні аспекти відносин [53].

Попередні дослідження показують, що подружній перехід, як одруження, так і розлучення, формує життєвий контекст і впливає на благополуччя. Дослідження свідчать про те, що минулий досвід розлучення та вдовства пов'язаний з підвищеним ризиком серцево-судинних захворювань у подальшому житті, особливо серед жінок, незалежно від поточного сімейного стану, а триваліша тривалість розлучення пов'язана з більшою кількістю хронічних захворювань та обмежень рухливості. З іншого боку, одруження, особливо перший шлюб, покращує психологічний добробут і зменшує депресію, хоча користь від повторного шлюбу може бути не такою великою, як від першого. Останні дослідження показують важливість розуміння сукупного впливу сімейного стану, сумісності та подружніх переходів протягом усього життя.

Сумісність є одним із найбільш складних феноменів соціально-психологічної науки в цілому і психології сім'ї зокрема [13].

Сумісність – поняття, що давно вживається у словнику соціальної психології, проте наукове вивчення явища, що позначається цим поняттям, зацікавило соціальних психологів порівняно недавно. У психологічній літературі сумісність визначається як:

1) сумісність групова – соціально-психологічний показник згуртованості групи, що відбиває можливість безконфліктного спілкування і погодженості дій її членів в умовах спільної діяльності;

2) сумісність міжособистісна – взаємне визнання партнерів у спілкуванні і спільній діяльності, засноване на оптимальному сполученні – подібності або взаємодоповненості – ціннісних орієнтацій, соціальних установок, інтересів, мотивів, потреб, характерів, темпераментів, темпу і ритму психофізіологічних реакцій та інших значущих для міжособистісної взаємодії індивідуально-психологічних характеристик [5; 15; 16].

Варіабельність у сприйнятті міжособистісної поведінки інших людей відображає зміни в міжособистісній поведінці однієї особи в різних міжособистісних ситуаціях. Варіабельність у сприйнятті також пов'язана з чутливістю та мотивацією виявляти та використовувати дійсні ознаки, що вказують на зміни в поведінці інших. Незважаючи на цю мінливість, міжособистісне сприйняття поведінки має частково визначатися ступенем справжніх змін у поведінці особи та реальними відмінностями між поведінкою різних осіб. Враховуючи, що точне розуміння інших є індикатором психологічної адаптації та сприяє адаптивному міжособистісному функціонуванню, з цього випливає, що внутрішньоособистісна мінливість міжособистісного сприйняття поведінки інших буде пов'язана як з психологічною, так і з міжособистісною дисфункцією [54].

Використовуючи методологію залежно від подій [46] з вибіркою пар, які проживають разом, дослідження D. Moskowitz намагалося заповнити цю

прогалину шляхом вивчення наступних питань щодо внутрішньоособистісної мінливості у сприйнятті міжособистісної поведінки романтичного партнера. По-перше, чи пов'язана внутрішньоособистісна мінливість у сприйнятті міжособистісної поведінки романтичного партнера з внутрішньоособистісною мінливістю поведінки романтичного партнера. По-друге, чи внутрішньоособистісна мінливість у сприйнятті поведінки інших є особливістю перцептивного стилю незалежно від тенденції сприймати інших.

Сприйняття романтичного партнера може бути особливо важливим через центральний вплив цих стосунків на здоров'я та адаптацію людини. Згідно з моделями міжособистісного сприйняття, ми припускаємо, що показники сприйняття містять справжню дисперсію, яка враховується фактичною поведінкою партнера, і дисперсію, пов'язану з упередженнями. Результати досліджень свідчать про те, що внутрішньоособистісна мінливість у сприйнятті людиною поведінки партнера частково пояснюється змінами в поведінці партнера, як позитивними, так і негативними, у різних ситуаціях. Зв'язок між внутрішньоособистісною мінливістю у сприйнятті та змінами в поведінці партнера є результатом точності людини у відстеженні змін у поведінці партнера.

Нещодавні метааналітичні результати задокументували тенденцію партнерів переоцінювати негативну поведінку, але недооцінювати позитивну поведінку один одного. Інші дослідження підтверджують тенденцію людей покладатися на свою обізнаність про власну поведінку як на евристику для винесення суджень про поведінку свого партнера [54]. Теоретики стверджують, що точність сприйняття та упередження можуть діяти незалежно один від одного.

Характеристики особистості, пов'язані з труднощами регуляції емоцій, можуть пом'якшувати сприйняття поведінки партнера, зокрема, негативної. Ці характеристики можуть сприяти зниженню порогу (тобто, вищій чутливості) для сприйняття негативної поведінки інших, підвищити пильність для відстеження такої поведінки інших і сприяти невибірковому

використанню власної негативної поведінки як евристики для оцінки негативної поведінки інших. Дослідження підтверджують моделі сприйняття людей із труднощами в регуляції емоцій. Особи з вищою тривожністю, симптомами депресії та нижчою самооцінкою демонструють більшу точність відстеження негативної поведінки свого партнера [54]. Переоцінка загальної негативної поведінки та негативного впливу партнера була виявлена серед осіб із сильнішими симптомами депресії та більшою мірою уникнення прихильності. Ці висновки узгоджуються з клінічними даними, які свідчать про те, що люди з межовим розладом особистості, який характеризується порушеними моделями міжособистісних стосунків, коливаються між ідеалізацією та знеціненням інших [17]; такі коливання сприяли б великій внутрішньоособистісній мінливості у сприйнятті міжособистісної поведінки інших.

Деякі моделі припускають, що перцептивні упередження можуть мати адаптивну цінність у романтичних стосунках, зокрема, коли виникає загрозливе сприйняття стосунків [32]. Незважаючи на цю функцію перцептивних упереджень, ймовірно, що залишкова дисперсія у варіативності, яка пояснюється цими перцептивними упередженнями, відображає дезадаптивні особливості людини, пов'язані з проблемними процесами стосунків. Більша залишкова мінливість у сприйнятті поведінки може вказувати на схильність до упередженого сприйняття в різних сферах сприйняття, включаючи сприйняття впливу партнера.

1.2. Психологічні особливості ставлення до шлюбу

На сьогоднішні існує велика кількість психологічних досліджень, присвячених проблемам сім'ї. Одним із завдань, проведених досліджень, є визначення шлюбів як щасливих та нещасливих. Дослідники виділили різні показники, що показують чинники сумісності сімейних пар.

У дослідженнях американських вчених Дж. Б. Спанієра та Р. Л. Левіса представлена модель якості шлюбу, що відбиває систему таких показників.

На думку авторів, під поняттям «якості шлюбу» розуміються задоволеність шлюбом, стабільність та інші характеристики, що описують вдалі та невдалі шлюби. Дж. Б. Спанієром та Р. Л. Левісом було проаналізовано понад 200 робіт, присвячених проблемам сім'ї та шлюбу. Автори виділили характеристики високої якості шлюбу, поділивши їх на три групи: внутрішньоподружні, дошлюбні та соціально-економічні фактори. Авторами було зазначено, що більшість параметрів мають психологічний характер. Ці параметри позитивно впливають на міжособистісну сумісність сімейних пар [9].

Узгодженість рольової поведінки кожного з подружжя є фактором успішності шлюбу. Досить широко представлені моделі міжособистісної сумісності сімейних пар в іноземних дослідженнях. Автор Ньюкомб представив модель, яку назвав «теорія рівноваги». Дослідник Беркл презентував модель, яку назвав «теорія компенсації». Такі автори як Кларк, Уоліс, представили модель, в основі якої лежить «компенсаторність». Сутність цієї моделі полягає у тому, що одні аспекти сімейних відносин заміщаються іншими. Незадоволеність будь-якими аспектами сімейного життя заміщуються аспектами, які задовольняють подружжя. Котрел та Фут представили модель – «теорія емпатії».

У роботах Р. Хілла та Ф. Ная представлена досить цікава модель, яка пояснює, як на міжособистісну сумісність сімейних пар впливають дошлюбні фактори. До дошлюбних факторів належать:

- роль «значних інших», які надають значну підтримку майбутньому подружжю;
- високий рівень дошлюбної гомогенності (тобто, однорідності);
- батьківська сім'я, її зразки сімейних відносин, а також якість виховання;
- ресурси майбутнього подружжя, які необхідні для виконання ролей, притаманних шлюбу.

Дослідження Ф. Ная та Р. Хілла показують, що міжособистісна сумісність сімейних пар безпосередньо залежить від ресурсів особистісного та соціального характеру. Саме від цього залежить позитивне функціонування шлюбу.

До таких факторів нестабільності міжособистісної сумісності сімейних пар належать дошлюбні фактори:

- одруження у досить ранньому віці (до 21 року);
- негативне ставлення до свого чоловіка (дружини);
- небажана вагітність до шлюбу;
- неузгодженість розподілу обов'язків у сім'ї;
- невдалий шлюб батьків майбутнього подружжя;
- досить короткий термін знайомства нареченого та нареченої;
- невідповідність поглядів на проблему самореалізації жінки у професійному плані;
- різні погляди на проведення вільного часу;
- суперечки у сім'ї про кількість дітей;
- розподіл владних повноважень у майбутньому сімейному житті.

Встановлено, що вік від 20 до 24 років є найбільш сприятливим для одруження. На сьогодні існує досить велика кількість досліджень, які фіксують увагу на тому, що чоловік повинен бути старшим за свою майбутню дружину для підтримки статевого потягу. Але для тривалості шлюбу саме жінка має бути старшою за чоловіка, оскільки за даними статистичних досліджень, чоловіки живуть на 5 років менше, ніж жінки [4].

Важливим чинником є професійна діяльність. Люди, які часто змінюють місце роботи, відрізняються непостійністю та нестійкістю і по відношенню до сімейних відносин. Професійна стабільність впливає на якість шлюбу. Сучасні молоді люди мають недостатній набір навичок догляду. Вони характеризуються залежністю від батьків, як у емоційному,

так і у фінансовому плані. Все це є дошлюбними чинниками несприятливого характеру.

Наявність вищої освіти перестала бути гарантом сімейного благополуччя. На противагу цій думці, сприятливо впливає на міжособистісну сумісність сімейних пар відсутність проблем із житловими умовами, високий рівень освіти, і навіть відсутність різниці у освіті в подружжя. Ці фактори можна назвати економічними та соціально-демографічними [12].

Соціально-психологічні чинники включають багато аспектів. Під час спільного життя подружжя відбуваються різні зміни, які мають не випадковий характер, а закономірність. Важливе значення мають наявність або відсутність дітей у сім'ї і стаж шлюбу. За стажем шлюбу умовно поділяють подружні пари на групи:

- 1) сімейні пари, які мають стаж шлюбу до одного року (молодія);
- 2) сімейні пари, які мають стаж шлюбу до 6 років (наявність маленьких дітей або їх відсутність);
- 3) сімейні пари, які мають стаж шлюбу від 6 до 12 років (наявність дітей не старше 9 років);
- 4) подружжя, яке має стаж шлюбу від 12 до 18 років (наявність дітей шкільного віку);
- 5) сімейні пари, що мають стаж шлюбу від 18 до 26 років (наявність дітей старше і молодше 18 років).

З практичної точки зору виділення стажу шлюбу є виправданим. Зокрема виділяють кризи. Одні пов'язані із змінами подружжя з фізіологічної точки зору, інші – з віком дітей. Перший кризовий період характеризується зміною сприйняття «образу партнера», стаж у шлюбі становить 5-7 років. Другий кризовий період характеризується наявністю в томи подружжя один від одного, стаж у шлюбі становить 13-18 років. Протягом другого, третього та четвертого умовних періодів спостерігається тенденція поступового зниження задоволеності шлюбом. Ці періоди пов'язані з дорослішанням дітей

у сім'ї та зі стажем шлюбу. Зміни у сімейних відносинах відбуваються під впливом народження дітей, особливо народження першої дитини та повноліття молодшої дитини. У чоловіків спостерігається зростання рівня взаємного спілкування з дружиною внаслідок збільшення стажу сімейного життя. Ступінь задоволеності шлюбом у жінок складається під впливом взаємної підтримки, яку вони відчують з боку партнера. Рівень задоволеності шлюбом корелює з наявністю в подружжя теплоти, доброти та чутливості в обох або в одного з подружжя. Часто чоловіки демонструють повну відсутність інтересу до спілкування з дружиною, а також до дітей. Цей факт є причиною, через яку в перші спільні роки життя, а це 5-6 років, зростає відсоток розлучень і становить 70% випадків [8].

Чоловіки, в більшості випадків надають перевагу більш незалежним дружинам, які розділяють їх захоплення та інтереси. На думку Д. Майєрс, причинами того, що з часом жінки та чоловіки стають більш здатними на турботу і на натиск, андрогінними, є гормональні зміни, порятунок від ролей ранньовікового характеру (період догляду за дітьми та піклування про них). Все це дозволяє чоловікам та жінкам висловлювати свої потреби, які раніше пригнічувалися.

Модель «стабільності шлюбу» дає пояснення такому феномену як задоволеність шлюбом. Функції та цілі шлюбу задовольняють різні потреби людей, а стабільність шлюбу забезпечуються за рахунок двох систем факторів. Перша система – це система соціально-економічних чинників, що відповідає стійкості шлюбу. Ці фактори представлені матеріальною забезпеченістю, бюджетом часу, а також житловими умовами. Друга система – це система чинників соціально-психологічного характеру. Саме соціально-психологічні чинники відбивають ступінь задоволеності шлюбом [11].

До емоційно-психологічних потреб включаються такі потреби:

- сексуальна потреба;
- потреба у психологічній підтримці, «бути коханим»;

- потреба у шлюбному партнері, у близьких людях;
- потреба у співпраці, підтримці з боку партнера, у взаємодопомозі;
- потреба у спілкуванні довірчо-дружнього характеру.

Таким чином, у процесі становлення людини як особистості та освоєння нею соціальної дійсності, формуються різні потреби і очевидними стають спроби розгляду якості шлюбу через задоволення цих потреб обох подружжя. Нині виділяють слабо мінливі (інваріантні) характеристики стабільного шлюбу в перші роки сімейного життя. Особливістю цієї властивості є задоволення потреби у спілкуванні подружжя. До цих характеристик входять такі: наявність почуття любові до дружини (чоловіка), репродуктивні установки позитивного характеру, сімейні цінності подружжя, самовдосконалення подружжя і прагнення до нього в подружжя, переоцінка зовнішньої привабливості чоловіка, і навіть єдність подружжя ціннісно-орієнтаційного характеру [6].

За даними досліджень, спостерігається тенденція зменшення прийняття особистісних якостей чоловіка чи дружини зі збільшенням сімейного стажу. Досліджуючи задоволеність шлюбом, автори дійшли думки, що між стилем мовної поведінки з дитиною та ступенем задоволеності шлюбом існує залежність. Батьки з низьким рівнем задоволеності шлюбом менш директивні, виявляють більше чуйності та складність висловлювань у тому випадку, коли збігається стать дитини та батька. Батьки менш чуйні під час розмови, більш директивні у разі, коли стать дитини і батька не збігається [19].

Досліджуючи проблему спілкування подружжя, необхідно звернути увагу на подружній конфлікт. Він є фактором супроводжуючого характеру, який пов'язаний із задоволеністю шлюбом. Але, слід зазначити, що цей фактор не є причиною зниження задоволеності відносинами між подружжям. Більшість дослідників зазначає, що причиною є реалізація батьківських патернів взаємодії до компенсації своєї заниженої самооцінки. Слід

зазначити, що конфлікт виконує функцію стабілізуючого характеру. Характерною особливістю цієї функції є формування загальних поглядів подружжя у процесі переживання розбіжностей.

Конфлікт виконує ще одну функцію сигнальну функцію. Характерною особливістю цієї функції є оповіщення подружжя про кризу чи про те, що сімейні відносини переходять новий етап розвитку. У сімейному житті пари є дві головні кризи – це 6 і 18 років спільного життя. При переживанні кризи відбувається зміна статево-рольової диференціації в парі, тому традиціоналізація відносин найефективніша при вирішенні завдань у сім'ях 1, 2 та 5 груп за стажем шлюбу, а також позитивно пов'язана із задоволеністю шлюбом. Отже, сімейній парі необхідно рівномірно розподіляти обов'язки між собою для ефективнішого виховання дітей [2; 7; 14].

Дружина визнає панування чоловіка у разі, що він бере безпосередню участь у формуванні психологічного клімату сім'ї, соціальній та організації спільного дозвілля. Виховання дітей та організація побуту відходить на другий план. У матріархальних сім'ях шлюб спочатку розлагоджений у зв'язку з тим, що дружина бере участь у всіх сферах життя сім'ї, а жіноче верховенство, як правило, пов'язане з пияцтвом партнера. У перші місяці подружнього життя рольова структура може коливатися, наближаючись до сучасної чи традиційної. На задоволеність шлюбом після народження дитини в «традиційній» сім'ї впливає відповідність статево-рольовим стереотипам і психологічна взаємозалежність подружжя. На «сучасні» сім'ї впливає виконання чоловіком ролі традиційного характеру. Отже, необхідно відзначити той факт, що збіг сучасних установок подружжя впливає на задоволеність шлюбом та міжособистісну сумісність сімейних пар [1; 3; 10].

Шлюб як основний інститут у кожному суспільстві можна охарактеризувати як одне з важливих і фундаментальних явищ людських відносин. Це – культурно, релігійно та соціально визнаний союз, зазвичай між чоловіком та жінкою, яких називають чоловіком та дружиною. Цей союз встановлює права та обов'язки між подружжям, їхніми дітьми і навіть між

ними та їхніми родичами [47]. Однак у відносинах можуть виникнути конфлікти [60], які можуть викликати непорозуміння і можливе віддалення між партнерами, яке може збільшитися з роками.

Конфлікти у шлюбі неминучі. Щоразу, коли дві людини збираються разом, зрештою деякі системи переконань та особисті звички одного починають дратувати іншого, незалежно від ступеня кохання. У здорових стосунках пари схильні приймати та вирішувати конфлікти. Але у нездорових відносинах подружні конфлікти виникають з кількох причин. Коли існує конфлікт між виконанням ролей та рольовими очікуваннями подружжя, це призводить до дезадаптації відносин між чоловіком та дружиною та до розлучення [49]. Сімейний конфлікт можна визначити як стан напруги чи стресу між подружжям, коли пара намагається виконати свої подружні ролі.

Сімейний конфлікт можна охарактеризувати як боротьбу, зіткнення, розбіжності або сварку між чоловіком і дружиною, а іноді й з іншими членами сім'ї, через протилежні потреби, ідеї, переконання, цінності або цілі. 9 із 10 пар (89,3%) зазнають конфліктів, більше того, подружній конфлікт виникає щомісяця (до 1-2 епізодів на місяць), а щотижня – приблизно у 6 із 10 пар (59,1%) [57].

Подружні конфлікти приймають різні форми, такі як фізичне насильство, сексуальне насильство, подружня безвідповідальність, інцест, зґвалтування, боротьба за контроль між парою та інші види жорстокого поводження, викликані бездітністю, примусовим, несумісним шлюбом, втручанням родичів чоловіка, фінанси, зради, стать дітей, відсутність вдячності тощо. Зокрема існує кілька основних джерел подружніх конфліктів, а саме: агресивна поведінка чоловіків, відсутність співпраці в сім'ї, нездатність проводити достатньо часу разом, проблеми, пов'язані з дітьми та іншими сім'ями, відсутність ефективних спілкування та фінансові проблеми. Крім того, кількісне дослідження пар виявило особисті якості,

комунікативні навички, відданість та сімейне походження як найбільш значущі фактори, пов'язані з конфліктами у шлюбі [48].

Подружній конфлікт – це проблема не тільки двох, його вплив виходить за межі осіб, які розривають шлюбний союз. Діти та інші родичі пар є безпосередніми жертвами, які поділяють потенційні наслідки та піддаються різним психосоціальним проблемам. Більше того, конфлікти у шлюбі призводять до різних особистих, сімейних, фізичних та психологічних наслідків. Вони можуть призвести до депресії, тривоги, розладів харчової поведінки та інших наслідків. Крім того, конфлікти у шлюбі можуть призвести до погіршення стану здоров'я та ризику виникнення деяких захворювань, таких як хвороби серця, а також раку та хронічних болей. Конфлікти у шлюбі можуть по-різному впливати на сімейне життя, наприклад, вони можуть знижувати успішність батьків та сумісність дітей, а також посилювати конфлікти між усіма членами сім'ї (батьками та дітьми, а також між братами та сестрами).

Стратегія подолання вже давно концептуалізується як така, що включає як конструктивні, так і деструктивні процеси, і дослідження в галузі подружніх конфліктів були зосереджені на цих двох глобальних аспектах управління конфліктами. Нині виділяють п'ять моделей стилів вирішення конфліктів. Це конкурентний стиль, співпраця, компроміс, уникнення та адаптивний стиль.

Шлюб – це життєво важливий чи енергетичний аспект життя, а також відносини, які плануються продовжуватися все життя. Будучи дуже важливим людським інститутом, шлюб не тільки забезпечує початкову структуру для встановлення сімейних відносин, але також служить шляхом виховання та навчання майбутніх поколінь. Останнім часом люди відмовляються від шлюбів, оскільки підтримувати щасливий і стабільний союз стає все важче. Люди перебувають у стані серйозного конфлікту, і це створює серйозну загрозу гіпотетичному сімейному задоволенню та щастю, яким могли б насолоджуватися пари. Більш того, подружні конфлікти

розглядаються як основні причини нестабільності шлюбу, яка часто призводить до розлучень, самотності та, як правило, майбутнім невдалим шлюбом [47].

Подружній конфлікт означає високий рівень розбіжностей між подружжям, що характеризується ворожістю, гнівом та напругою у відносинах. Вплив подружнього конфлікту на розвиток дитини може бути прямим чи непрямим. Будучи прямим джерелом впливу, батьківський конфлікт може посилювати негативні емоції, емоційну незахищеність, оцінку загроз, самозвинувачення, а також проблеми інтерналізації та екстерналізації у дітей в різному віці [29; 42; 45; 50; 56].

Наприклад, вже у віці 5-8 місяців було виявлено, що немовлята виявляють посилення негативних емоцій, що вимірюється реактивністю кортизолу після впливу батьківського конфлікту [35]. Діти, які пережили батьківський конфлікт, демонстрували більш високий рівень емоційної незахищеності у 2 класі, що призвело до проблемної поведінки у 7 класі. Переживання батьківського конфлікту також може вплинути на когнітивну оцінку у дітей та підлітків. Діти можуть інтерпретувати відносини як загрозу та/або звинувачувати себе в батьківському конфлікті, і ці атрибуції можуть впливати на індивідуальний розвиток та адаптацію [31]. Спостереження за конфліктом між батьками також може вплинути на функціонування вегетативної нервової системи (ВНС) та призвести до проблем інтерналізації та екстерналізації у підлітків. Розвиток проблем екстерналізації у дітей, схильних до сімейного конфлікту, також пояснюється теорією соціального навчання, яка стверджує, що діти можуть навчитися агресивному вирішенню конфліктів під час подружнього конфлікту, що призводить до негативних результатів адаптації.

Будучи непрямим джерелом впливу, подружній конфлікт може порушити поведінку батьків та відносини між батьками та дітьми, що, у свою чергу, впливає на адаптацію дітей. Відповідно до сімейно-системного підходу, на відносини між батьками та дітьми можуть впливати інші

відносини всередині сім'ї. Батьки, які пережили подружній конфлікт, з більшою ймовірністю стають емоційно відстороненими і нечутливими, використовують каральні стратегії та стратегії надмірного контролю і демонструють низький рівень батьківського прийняття [34]. Така неадекватна батьківська поведінка призводить до негативних наслідків для розвитку дітей [63]. Таким чином, подружній конфлікт стає все більш важливим фактором у вивченні психологічного розвитку дитини, і роль подружнього конфлікту слід враховувати, особливо коли йдеться про зв'язок між соціальним уникненням та соціальною адаптацією у дітей. Діти, схильні до соціального уникнення, наражаються на ризик виникнення проблем у розвитку через високий рівень соціальної тривожності та схильності до уникнення. Для цих дітей участь у громадській діяльності може вимагати гарантій безпеки, позитивної оцінки відносин та адекватної підтримки з боку навколишнього середовища, такої як батьківське тепло.

Батьківський конфлікт може прямо чи опосередковано вплинути на адаптацію людини. Згідно з теорією емоційної безпеки, почуття безпеки в сім'ї важливе для адаптації дитини. Діти, схильні до соціального уникнення, надзвичайно турбуються про соціальні взаємодії. Емоційний стрес та фізіологічне збудження можуть посилитися, коли емоційна безпека в сім'ї недостатньо розвинена через сімейний конфлікт. Більше того, когнітивно-контекстуальна структура припускає, що у дітей можуть розвинутися очікування небезпеки та конфлікту в соціальних взаємодіях на основі їхнього досвіду батьківських конфліктів вдома. Наприклад, С. Sloan та ін. виявили, що коли діти в минулому піддавалися інтенсивним, частим і невирішеним батьківським конфліктам, вони з більшою ймовірністю ставали чутливими до конфлікту, демонстрували негативні реакції та оцінку загроз щодо щоденних батьківських конфліктів. Оцінка загрози міжособистісним відносинам, яка є у дітей, може утримуватися від соціальної діяльності, що може призвести до ще більших проблем соціальної адаптації [56].

Крім того, батьки, які пережили подружній конфлікт, швидше за все, приймуть негативні та неефективні методи виховання, які можуть не забезпечити підтримку та чуйну реакцію тривожним, соціально уникаючим дітям. Батьки в сімейному конфлікті з більшою ймовірністю ставали емоційно недоступними, нечутливими та психологічно контролюючими [41; 64]. J. Zhu та ін. встановили, що материнський психологічний контроль пом'якшує зв'язки між соціальним уникненням та соціальною адаптацією серед китайських дошкільнят.

Отже, що зв'язок між соціальним уникненням та соціальною адаптацією дітей може бути пом'якшений подружнім конфліктом. Для дітей, схильних до соціального уникнення, участь у сімейному конфлікті може виявитися згубною. Те, як батьки взаємодіють один з одним, – це єдині сімейні стосунки, свідком яких є дитина.

1.3. Особливості ставлення до шлюбу в молодому віці

Одним із визначальних парадоксів у літературі про шлюб є те, що, незважаючи на значні соціальні та демографічні зміни шлюбу у ХХІ столітті, сучасні пари залишаються твердо відданими ідеалу шлюбу [37]. Згідно з останніми підрахунками, майже 90% дорослих колись у своєму житті одружаться. Тим не менш, миттєві зміни у шлюбі за останні кілька десятиліть включають зростання рівня розлучень, співмешкання, зростання дітей, народжених незаміжними матерями, пізніший шлюбний вік і зниження загального відсотка шлюбів серед населення. У минулих поколіннях співмешканням користувалася лише незначна меншість пар, але наразі більше половини (60%) перших шлюбів передують співмешкання [38]. На даний момент понад 40% дітей народжуються від неодружених батьків. Ці тенденції також супроводжуються збільшенням кількості працюючих жінок, збільшенням доступності контрацепції та абортів, а також отриманням вищої освіти. Деякі вчені назвали ці демографічні тенденції разом із послабленням соціальних норм щодо шлюбу деінституціоналізацією шлюбу [37].

Хоча можна припустити, що ці демографічні тенденції та зміна норм щодо шлюбу відображають послаблення прихильності до шлюбу або негативне ставлення до нього, неодноразові дослідження вказують на протилежне [52].

Серед безлічі альтернатив шлюбу переважна більшість молодих людей все ще сподівається і має намір колись одружитися. Опитування показує, що відсоток молодих жінок, які відповідають, що вони планують вийти заміж, залишається незмінним і становить приблизно 80% для жінок і 78% для чоловіків [59]. В іншому дослідженні 11 000 молодих людей 93-96% усіх молодих людей повідомили, що вони планують і очікують шлюб в майбутньому [52]. Таким чином, одночасно з деінституціоналізацією шлюбу залишається глибока відданість ідеалу шлюбу, а також надія та намір більшості молодих дорослих одного дня одружитися.

При дослідженні суб'єктивного ставлення до шлюбу та його значення необхідна керівна структура або теоретична основа для розуміння поглядів і переконань. Особливо при дослідженні впливу соціальних змін на індивідуальне ставлення потрібна теорія, яка об'єднує соціальні впливи разом з індивідуальними факторами. Одна з поширених соціологічних теорій, символічний інтеракціонізм (СІ), допомагає зрозуміти процес формування сенсу для людей і важливість цих значень або установок для поведінки [22]. СІ припускає, що значення та переконання щодо об'єктів створюються від процесів формування сенсу, вбудованих в окремі соціальні взаємодії та взаємодії з більшою культурою. Згідно з цією теорією, суб'єктивне значення, створене з поєднання особистих і культурних впливів, зрештою впливатиме на дії та поведінку. Застосовуючи конкретно до демографічних і соціальних змін у шлюбі, СІ припускає, що широкі соціальні та культурні зміни в інституті шлюбу суттєво вплинуть і сформуєть ставлення молодих людей щодо значення шлюбу та переконань щодо шлюбу. Нещодавно теорія СІ була також використана для дослідження ставлення до шлюбу молодих дорослих, зокрема стосовно того, як ставлення до шлюбу

впливає на ризиковану поведінку та сексуальну поведінку [55]. Символічний інтеракціонізм допомагає визначити, як люди взаємодіють із більшими соціальними та культурними впливами для створення сенсу та віри. СІ також стверджує, що суб'єктивне значення, переконання та ставлення впливають на поведінку. Те, що людина вірить у шлюб, впливатиме на те, як вона ставитиметься до шлюбу. СІ також припускає, що зміна соціальних норм матиме значний вплив на формування сенсу ставлення та переконань молодих дорослих щодо шлюбу.

Вчені вже давно вивчають зміну соціальних норм шлюбу та сімейних ролей за останні півстоліття. Загалом ця сфера науки входить до сфери діяльності соціологів. Вчені, зацікавлені в деінституціалізації шлюбу, проаналізували еволюцію зміни соціальних норм та визначили деякі ширші соціальні значення та ставлення до шлюбу. У 1985 році вчені визначили культурні тенденції моделі шлюбу «виразного індивідуалізму», яка розвинулася в 1960-х і 1970-х роках [21]. Ця модель шлюбу передбачала акцент на емоційному задоволенні та романтичному коханні. Невдовзі ця ідея була розвинута вченими та названа «індивідуалізованим шлюбом», який характеризувався подружніми переконаннями, які включали важливість саморозвитку, важливість гнучкості та обговорюваності подружніх ролей, а також важливість відкритості та спілкування [25]. Ці вчені досліджували статті про шлюб у популярних журналах протягом кількох десятиліть, які містили ці теми. Вони виявили, що наприкінці 1980-х понад дві третини статей містили одну або більше тем індивідуального шлюбу.

Крім того, у 2004 році Ендрю Черлін переглянув соціальні тенденції, які сприяють деінституціалізації шлюбу, включаючи важливість самовдосконалення та особистого задоволення у стосунках. У своїй статті «Деінституціоналізація американського шлюбу» Черлін документує зміну поглядів і демографічних тенденцій щодо шлюбу в США, починаючи з інституційного шлюбу, який наголошує на практичних економічних, розподілі праці та соціальних зобов'язаннях як основних цілях, до

індивідуального шлюбу. що наголошує на індивідуальному розвитку та емоційному задоволенні [28].

Ці ідеї та визначення соціальних значень шлюбу представляють соціальний контекст, у якому молоді дорослі роблять своє «створення сенсу» щодо шлюбу, як це запропоновано теорією символічної взаємодії [22]. Хоча ці соціальні норми корисні для визначення широких поглядів і соціальних значень шлюбу, рівень індивідуального прийняття цих значень і переконань щодо шлюбу не досліджується, і ці дослідження не забезпечують конкретної основи для вивчення індивідуальних або групових відмінностей у прийнятті мінливих соціальних норм щодо шлюбу. Оскільки широкі дослідження соціальних норм зазвичай базуються на даних широких демографічних тенденцій і теорії, а не на даних індивідуальних досліджень, ці дослідження мають тенденцію бути загальними та обмеженими у застосуванні до індивідуальних чи групових ставлень до шлюбу.

Нещодавно, коли популяція молодих людей, які ніколи не були одружені, зростає та досягає повноліття, вчені почали більш конкретно звертати увагу на вивчення популяції молодих дорослих та їх дошлюбного ставлення. Дослідження індивідуального ставлення до шлюбу співпадають з дослідженнями становлення дорослого віку та місця шлюбу на шляху дорослого розвитку, і часто проводяться дослідниками розвитку, досліджуючи зміни переконань і ставлень в індивідуальному масштабі. Нещодавня теорія в цій галузі називається теорією подружнього горизонту і організовує дослідження ставлення до шлюбу навколо траєкторій розвитку молодих дорослих. Ця теорія спирається на велику кількість нової літератури для дорослих, а також на етапи розвитку та важливі завдання під час переходу до дорослого життя. Використовуючи теорію подружніх горизонтів, Керролл та його колеги припускають, що уявлення молодих людей про шлюб є ключовими для визначення тривалості дорослого життя, а також для прогнозування та формування певної поведінки до шлюбу [27]. Теорія шлюбного горизонту включає три виміри подружніх установок:

- 1) важливість шлюбу як життєвої мети;
- 2) бажаний час для шлюбу;
- 3) особисті критерії готовності до шлюбу.

Ці параметри були сформовані у шкали, а потім досліджені щодо ризикованої поведінки, такої як запій, паління, вживання марихуани, вживання незаконних наркотиків, використання порнографії. У цьому конкретному дослідженні параметри важливості шлюбу та час шлюбу перевірялися на кореляцію, і було виявлено значні зв'язки з ризикованою поведінкою, пов'язаною зі вживанням психоактивних речовин і сексуальною вседозволеністю [27].

У більш пізньому дослідженні Керролл та його колеги (2009) розглянули третій аспект теорії подружнього горизонту – готовність до шлюбу. Це дослідження встановило використання критеріїв готовності до шлюбу, розкриваючи багатовимірне розуміння того, які якості та етапи розвитку необхідні для шлюбу. Зокрема, Керролл виявив, що молоді дорослі оцінюють готовність до шлюбу за двома параметрами: здатність піклуватися про себе, а потім здатність піклуватися про інших. У цьому конкретному дослідженні готовність до шлюбу корелювала з сексуальною вседозволеністю та використанням порнографії [26].

Хоча ці дослідження є надзвичайно важливими для розуміння впливу ставлення молодих людей до шлюбу, вони майже повністю зосереджені на індивідуальному шляху розвитку молодих дорослих. Хоча цей індивідуальний аналіз також є корисним, він обмежений у своїй здатності ідентифікувати групові відмінності чи тенденції серед населення. Крім того, наприкінці останнього дослідження Керролл закликає вчених продовжити дослідження вимірів теорії подружніх горизонтів шляхом вивчення кластерів установок, щоб зрозуміти групові відмінності. Він також закликає вчених досліджувати більш різноманітну вибірку та досліджувати більше вимірів подружніх установок у більш всебічній структурі подружніх відносин.

Хоча цей прогрес у дослідженнях в обох частинах літератури проклав шлях для розуміння як соціального, так і особистого ставлення до шлюбу, обидві галузі літератури залишають широкий простір між соціальними значеннями та особистими значеннями шлюбу без аналізу для виявлення групових тенденцій у диференціації між рівні прийняття соціальних норм. Відповідно до теорії символічної взаємодії, обидві частини літератури пропускають важливі частини створення сенсу для молодих дорослих – дослідження того, наскільки глибоко ці соціальні тенденції проникають в ідеї та переконання конкретних груп молодих дорослих щодо шлюбу.

Вивчаючи ставлення до шлюбу, вчені також звернули увагу на той факт, що не всі молоді люди мають однакові погляди на шлюб і що групові відмінності є важливими [26]. У теорії розвитку дорослої людини вчені визнають, що, хоча дорослість визначається загальним пережитим досвідом і ставленням, самі дорослі люди, які починають розвиватися, представляють широке розмаїття життєвого досвіду та траєкторій. Арнетт, зокрема, стверджує, що «розуміння відмінностей підгруп та індивідуальних відмінностей має важливе значення для повного розуміння нової дорослості» [18].

У цій сфері було проведено декілька попередніх досліджень ставлення групи. Національний шлюбний проект, розташований в Університеті Вірджинії, протягом кількох років вивчав широкі культурні зміни в інституті шлюбу. Автори зосередилися саме на ставленні молоді до шлюбу, побачень, співмешкання та батьківства [62]. Це було перше масштабне дослідження, спрямоване на вивчення сучасного ставлення молоді до побачень і шлюбу. На основі фокус-групи та вибірки вони використали статистично репрезентативну національну вибірку з 1003 молодих людей віком 20-29 років. Їх основний висновок полягав у тому, що майже всі дорослі молоді люди сподівалися знайти глибокий емоційний і духовний зв'язок з однією людиною на все життя – спорідненою душею. 94% неодружених неодружених погодилися, що коли вони одружаться, то хочуть, щоб чоловік

був насамперед спорідненою душею [62]. Дослідження також показало, що 78% молодих дорослих погоджуються з тим, що шлюб має бути зобов'язанням на все життя. Загалом автори погоджуються, що ставлення молодих дорослих до шлюбу відходить від інституційного розуміння, яке наголошує на більш широких соціальних, релігійних, економічних чи громадських цілях, пов'язаних із шлюбом, перевершуючи товариські стосунки дружби та любові та перетворюючись на більш піднесений і вимогливий стандарт [62].

Розглядаючи більш конкретно групові відмінності у ставленні, було проведено дуже важливе попереднє дослідження, яке розглядало як поєднання соціальних норм, так і індивідуальну мінливість у ставленні до шлюбу, а також те, як ці ставлення можуть сформуватися в групову типологію [33]. Дослідження зазначає, що ставлення та переконання людини щодо шлюбу є багатограними, включаючи поєднання соціальних норм, стосунків та особистого досвіду. Після проведення ретельного контент-аналізу літератури про культурні значення шлюбу впливають п'ять загальних тем про значення шлюбу:

- 1) шлюб є особливим порівняно з іншими стосунками;
- 2) мета шлюбу може бути або самореалізованою, або безкорисливою;
- 3) шлюб вплине на відчуття індивідуальності;
- 4) шлюб може розглядатися як романтична модель/модель спорідненої душі або як прагматичне, реалістичне починання;
- 5) шлюб може включати гендерні ролі відмінності.

Ці п'ять вимірів були сформовані у шкали шлюбного значення та перевірені на зручній вибірці з 527 студентів. Кластери установок також були сформовані, але не аналізовані. Ця робота має фундаментальне значення для виявлення та розуміння багатогранної природи подружніх поглядів і вірувань, а також вивчення групових відмінностей.

З огляду літератури можна побачити, що широке розуміння сучасних змін у шлюбі та індивідуальних траєкторій подружнього ставлення було

вивчено та задокументовано. Однак груповий аналіз і дослідження ставлення молоді до шлюбу обмежені. Враховуючи важливість шлюбу в дорослому віці та вплив, який це покоління молодих людей матиме на суспільство, наукові дослідження будуть корисними за рахунок подальшого розуміння подружніх поглядів і переконань молодих дорослих, а також відмінностей у групах переконань молодих дорослих. про шлюб. Такий аналіз може дати науковцям корисну попередню типологію для вивчення більших груп молодих дорослих і розробки основи для вивчення ставлення до шлюбу та кращого розуміння сучасного ставлення до шлюбу.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ШЛЮБУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

2.1. Організація та методи дослідження

Для дослідження психологічних особливостей ставлення до шлюбу студентської молоді мною було підібрано діагностичний інструментарій та визначено стратегію дослідження:

1. Опитувальник задоволеності шлюбом. Опитувальник є одномірною шкалою, що складається з 24 тверджень, що відносяться до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки тощо. Завданням респондента є співвідношення кожного твердження з трьома варіантами відповідей залежно з його згоди. За допомогою підрахунку сумарного балу по всьому тесту в діапазоні від 0 до 48 балів виводиться висновок про ступінь благополуччя сім'ї – високий бал свідчить про задоволеність шлюбом (Додаток А).

2. Опитувальник «Спілкування в сім'ї». Опитувальник застосовується під час проведення дослідження характеру спілкування подружжя. Методика складається із 48 питань. У її основі закладено 6 шкал, такі як: психотерапевтичність спілкування; подібність у поглядах подружжя; довірливість спілкування; легкість подружнього спілкування; порозуміння між подружжям, спільні сімейні символи (Додаток Б).

3. Опитувальник «Розуміння, емоційне тяжіння, авторитетність». Методика складається із 45 тверджень. Ці твердження спрямовані вивчення взаємовідносин між подружжям у сімейному житті. Кожна зі шкал включає 15 питань-тверджень. Усього шкал 3: емоційне тяжіння, розуміння, авторитетність (Додаток В).

4. Анкета «Ставлення студентів до шлюбу» (Додаток Г).

5. Опитувальник «Мотиви одруження» С. І. Голод.

Дослідження психологічних особливостей ставлення до шлюбу студентської молоді проводилося в період із січня по лютий 2024 року. У дослідженні взяло участь 20 пар (40 осіб) віком від 19 до 23 років. Тривалість стосунків – від 2 місяців до 3 років. До групи короткотривалих віносин увійшло 10 пар (20 осіб) віком 19-23 роки з тривалістю стосунків – від 2 місяців до 1 року. До групи довготривалих віносин увійшло 10 пар (20 осіб) віком 19-23 роки з тривалістю стосунків – 1-3 роки.

Дослідження проводилося згідно з наступними етапами:

- обрати та обґрунтувати діагностичний інструментарій для дослідження висунутої проблеми;
- виявити особливості взаємодії пари;
- розробити методичні рекомендації для психологічного консультування.

2.2. Аналіз ставлення до шлюбу студентської молоді

Першим етапом дослідження стало вивчення ступеня задоволеності шлюбом (стосунками) пар, які брали участь у дослідженні з використанням опитувальника задоволеності шлюбом. На рисунку 1.1 представлені результати дослідження ступеня благополуччя пар.

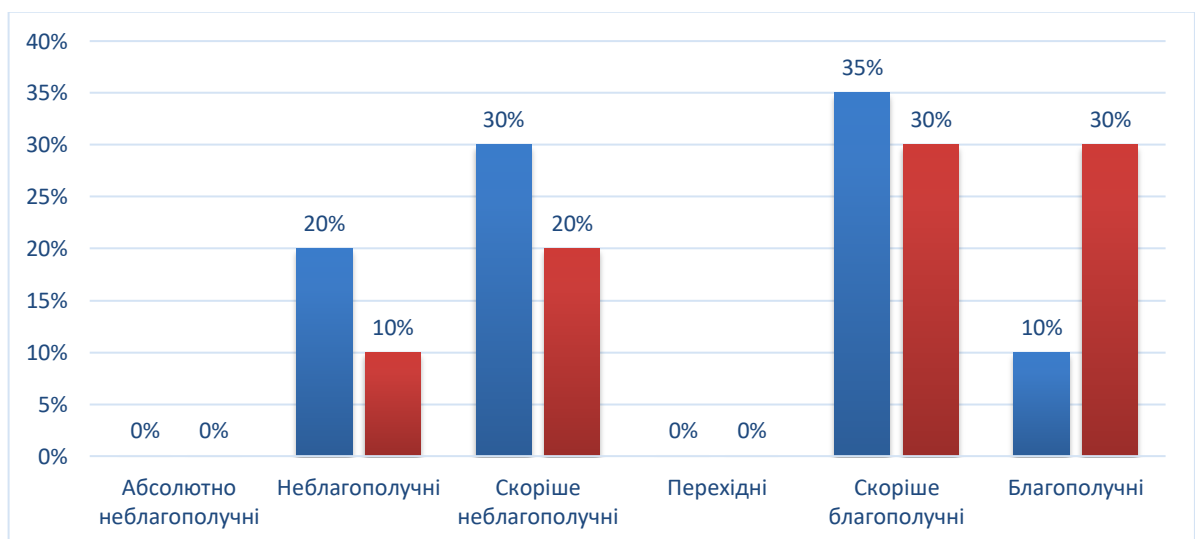

Рис. 1.1. Ступінь благополуччя пар, які брали участь у дослідженні

Спираючись на дані, представлені на рис. 1.1, ми можемо відзначити, що більшість пар, які брали участь у дослідженні, сприймають свій стосунок скоріше як благополучні (35% пар з довготривалими відносинами та 30% з короткотривалими відносинами), тобто, пари не заперечують наявності труднощів у взаєморозумінні та відносинах, конфліктів, проте однаково шанобливо ставляться до шлюбу та довготривалих відносин, відзначають переваги партнера, повноцінність життя у шлюбі.

Благополуччя відзначають 10% пар з довготривалими відносинами та 30% з короткотривалими відносинами, яке виражається у збереженні взаєморозуміння з партнером та гостроти його сприйняття, стосунки приносять радість та задоволення, з боку рідних та друзів відносини оцінюються як благополучні.

Свої відносини як неблагополучні сприймають 20% пар з довготривалими відносинами та 10% з короткотривалими відносинами. 30% пар з довготривалими відносинами та 20% з короткотривалими відносинами також схильні оцінювати свої відносини як невдалі. Це виявляється у відчутті того, що все у стосунках «приїдається», зокрема сексуальні стосунки, у тому, що реальний шлюб не відповідає тому, що від нього очікувалося, подружжя отримує одне від одного необхідну емоційну підтримку, часто замислюються про розлучення.

Отже, парам з довготривалими відносинами притаманне виражене неблагополуччя, парам з короткотривалими відносинами – високий ступінь задоволеності та благополуччя.

Наступним етапом дослідження стало виявлення особливостей взаємодії пар з різним ступенем їх задоволеністю відносинами. На рисунку 1.2 представлені результати дослідження особливостей спілкування у парі із застосуванням опитувальника.

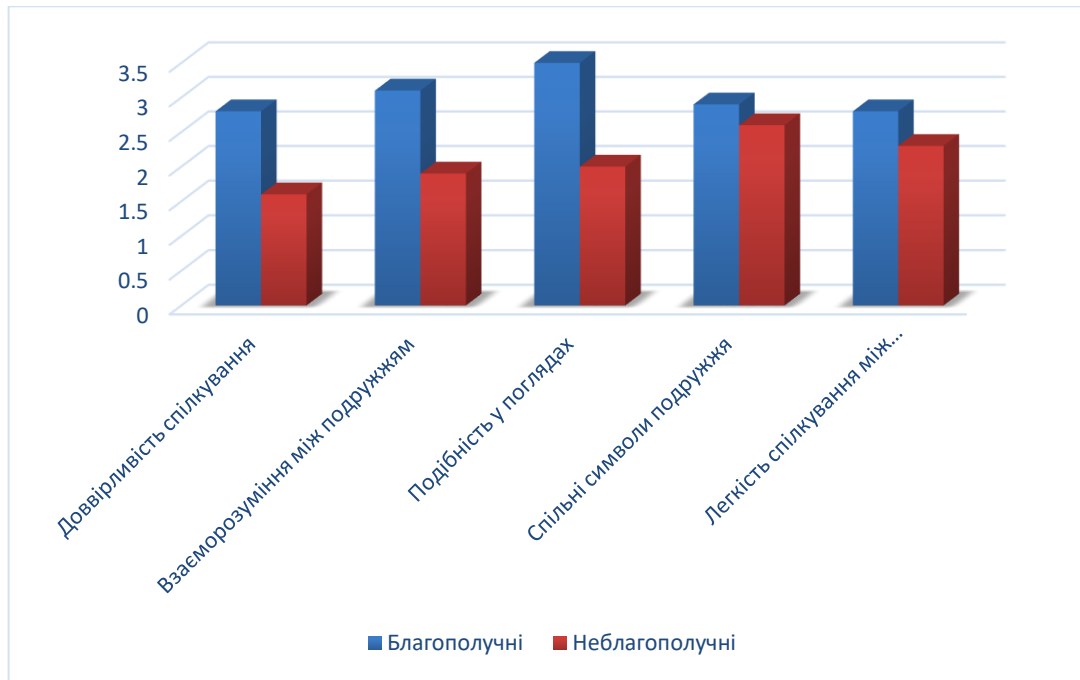

Рис. 1.2. Особливості спілкування в парах

Виходячи з даних, представлених на рисунку 1.2, ми можемо зробити висновок про те, що в благополучних парах високий ступінь виразності мають такі аспекти спілкування як «схожість у поглядах» (середнє значення 3,5 бали), «психотерапевтичність спілкування» (середнє значення 3,6 бали). Решта всіх аспектів комунікації перебувають у межах середнього ступеня виразності.

У пар з низьким ступенем задоволеності відносинами меншою мірою виражена довірливість у спілкуванні (середнє значення 1,6 балів). Інші комунікативні аспекти у цій підгрупі мають середній ступінь виразності.

Таким чином, у парах з високим ступенем благополуччя партнерам, як правило, подобаються ті самі фільми, книги, спектаклі, у них немає розбіжностей щодо взаємин із друзями та родичами, збігаються відношення до дітей, грошей і до життя в цілому. Процес спілкування один з одним у подружжя викликає позитивні емоції, вони діляться переживаннями, надіями один з одним без тривоги та жалю, розповідають щось важливе про себе. Решта всіх аспектів спілкування у цій підгрупі перебувають у межах середнього ступеня виразності з тенденцією до високого.

Пари з низьким ступенем задоволеності дуже часто приховують від своїх партнерів якісь важливі сторони та події свого життя, не діляться своїми переживаннями та тривогами, з труднощами воліють справлятися самостійно, навіть якщо вони стосуються здоров'я, фізичного стану. Всі інші аспекти сімейної взаємодії в цій підгрупі мають середній ступінь виразності, за деякими з них відзначається тенденція до зниження.

Далі нами проаналізовано результати опитувальника «Розуміння, емоційне тяжіння, авторитетність».

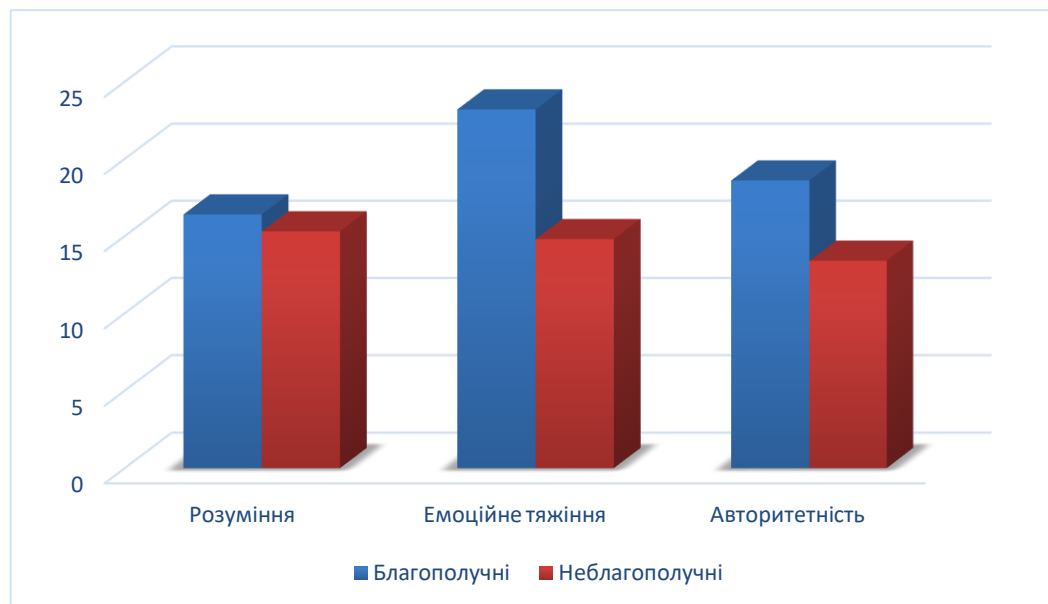

Рис. 1.3. Результати дослідження розуміння, емоційного тяжіння та авторитетності

Виходячи з даних, представлених на рисунку 1.3, можна відзначити, що у пар з високим ступенем задоволеності найбільше виражена шкала «емоційне тяжіння» – середнє значення 23,2 бали. Це свідчить про те, що в цих парах партнери один одному привабливі, вони хочуть і прагнуть спілкуватися один з одним, мати спільні відносини та інтереси, відзначають психотерапевтичну дію спілкування один з одним.

Меншою мірою вираженою є шкала «розуміння», яка, проте, знаходиться в межах середніх значень. На наш погляд, це може бути

обумовлено тим, що партнери один одному продовжують відкриватися, дивувати, при цьому не можуть у інтерпретації поведінки свого партнера, думок, почуттів, враховують їх при спілкуванні один з одним.

Авторитетність також виражена в середньому (середнє значення шкали 18,6) – партнери в благополучних парах приймають один одного як особистостей, які шанобливо ставляться до інтересів один одного, світогляду, водночас, зберігаючи свою індивідуальність.

Аналізуючи результати опитувальника групи пар з низьким ступенем задоволеності шлюбом, слід зазначити, що це показники перебувають у межах середніх значень. Тим не менш, найменший ступінь виразності має шкала авторитетності (середнє значення 13,4 бали), тобто, переважає неприйняття партнера як особистості, можлива зневага до нього, до його інтересів, світогляду тощо.

Емоційне тяжіння, виражене 14,8 балами групи з низьким ступенем задоволеністю, характеризує складнощі у спілкуванні у партнерів, можливе почуття втоми один від одного.

Найбільший ступінь виразності має шкала «розуміння» – 15,3 бали. Партнери знають основні індивідуальні особливості один одного, можуть інтерпретувати поведінку, думки, почуття та наміри один одного.

За результатами анкети «Ставлення студентів до шлюбу» нами були отримані такі результати.

За результатами першого питання анкети: «Чи вважаєте себе готовим до сімейного життя?», було виявлено, що більшість (65%) молодих людей вважають себе не готові до сімейного життя. Це говорить про те, що молоді люди зараз більше приділяють час на розвиток себе, професійне становлення та досягнення певних результатів в інших сферах життя, ніж сімейного.

При цьому 30% юнаків та 40% дівчат вже мали досвід спільного проживання зі своєю «другою половинкою». Дівчата раніше, ніж молоді люди готові вступати в серйозні відносини і володіють великим бажанням перебувати в «пробному шлюбі». У той час як юнаки підходять до цього

питання з високою відповідальністю і не готові на такі серйозні кроки у розвитку відносин з низки економічних, психологічних, соціальних та інших причин.

Негативне ставлення до ранніх шлюбів (до 18 років) мають 65% студентів та байдуже 35%. Більший відсоток говорить, що молоді люди усвідомлюють важливість шлюбу і хочуть підійти до цього вибору в більш усвідомленому віці.

На питання «У якому віці потрібно одружуватися?» – середній вік – 23-25 років. Даний віковий діапазон характеризується, як правило, закінченою освітньою діяльністю, наявністю постійного заробітку та відсутністю залежності від батьків, вищим рівнем усвідомленості, що і дозволяє наголошувати на створенні сім'ї. Також у респондентів були відповіді «немає прихильності до біологічного віку, треба відштовхуватися від психологічного», «як зустрінеш потрібну людину, і зрозумієш, що готовий розділити з нею життя», «як готовий взяти відповідальність».

Негативне ставлення до «цивільного шлюбу» мають 20% молодих людей, що свідчить про достатню високу значущість розподілу зобов'язань, яких немає у цивільному шлюбі. Молодим людям важлива наявність гарантій, насамперед встановлених державою, щодо спільної відповідальності двох партнерів.

Половина юнаків і дівчат (50%) мають байдуже відношення до «цивільного шлюбу». Це пов'язане з відсутністю досвіду спільного проживання, чи з небажанням серйозно замислюватися над цим питанням у конкретний етап життя. Позитивно до «громадянського шлюбу» належать 30% юнаків та дівчат. Молоді люди розглядають цю форму шлюбу, як вільнішу від ряду зобов'язань, обмежуючи рівень відповідальності лише про свою особистість.

40% студентів вважають, що вагітність є підставою для одруження і 60% не знаходять це причиною для створення сім'ї.

На питання «Хто, на вашу думку, має бути ініціатором сімейних відносин?», 90% студентів відповіли, що чоловік і лише 10%, що жінка. Ця ознака вважається історичною і є особливістю менталітету. У суспільстві зберігається чоловіча модель чоловіка – ініціатора і творця всіх сприятливих умов сім'ї. Проте лише 40% молодих людей обрали, що главою сім'ї має бути чоловік. Більше половини (60%) юнаків та дівчат вважають, що у сім'ї має бути рівноправність. Це свідчить про тенденції сучасного суспільства та високий рівень бажання жінок також приймати рішення в організації сімейної системи. Аналогічна ситуація з вибором, хто має заробляти гроші у сім'ї. Більшість (70%) дівчат і юнаків вважають, що матеріальну функцію повинні виконувати обоє і 30% чільну роль у цьому питанні віддають чоловікам. Також у респондентів були відповіді: «чоловік на основні потреби, жінка на свої хотілкі», «все залежить від конкретної ситуації», «обидва, але чоловік більше».

На питання «Чи вважаєте ви можливим одружуватися під час навчання?», 40% - вважають за можливе, 40% - впевнені не до кінця і вважають, що, можливо, все залежить від обставин і потрібної людини поруч, і 20% – вважають, що шлюб під час навчання неможливий.

Більшість (65%) студентів планують одружитися, з них 25% юнаків та дівчат готові зареєструвати шлюб, коли довчатся. Це характеризує досить позитивне ставлення до шлюбу загалом. 20% молодих людей не впевнені, чи хочуть вони взагалі одружуватися, що може свідчити про низьку усвідомленість себе як партнера для створення сім'ї. І 15% студентів не хочуть взагалі одружуватися.

За опитувальником «Мотиви одруження» С. І. Голод ми визначили, що основними мотивами є: кохання (35%) та спільність інтересів (35%). Молоді люди наголошують на важливості почуттів при виборі чоловіка і шукають партнера зі схожою життєвою позицією. Менш важливими чинниками є: очікування дитини (10%) та матеріальна забезпеченість майбутнього чоловіка (5%). Більшість юнаків і дівчат ґрунтуються на вирішенні питання

більше на емоційно – чуттєву складову, ніж на матеріальну. Але економічні чинники однаково мають силу під час вирішення життєвих питань. Найменшу значимість відіграють такі мотиви, як: випадковість (5%), почуття самотності (2,5%), довірливі відносини (2,5%), наявність у майбутнього чоловіка місця для проживання (2,5%) та почуття співчуття (2,5%).

За результатами анкети на запитання «Через що може розпастись шлюб?», основними причинами є зрада (30%), не зійшлися характерами (25%), відсутність цінності сім'ї та нудьги (15%). Менш значущими вважаються: фінансові труднощі (5%), неготовність до сімейного життя (5%), відсутність порозуміння (2,5%), побутове життя (2,5%) та недовіра (2,5%).

2.3. Рекомендації для студентської молоді, що перебуває в шлюбі

Відповідно до завдання дослідження, ми розробили рекомендації для роботи психолога-консультанта та програму психологічної корекції ставлення до шлюбу студентської молоді. Ці рекомендації спрямовані на вирішення наступних завдань:

1. створення інформаційного поля для отримання знань про види, динаміку та способи подолання конфліктів;
2. формування комунікативних умінь (вміння бачити і визначати захисні механізми, визначати природу конфлікту);
3. рефлексія та усвідомлення власних стратегій поведінки у конфлікті;
4. формування власних конструктивних сімейних установок;
5. усвідомлення особистісної значення одержаних змін.

Аналіз сімейної самосвідомості дав цілі психологічного впливу для гармонізації відносин. Нами було розроблено тренінг по роботі з сімейною самосвідомістю пар, спрямований на гармонізацію стосунків. Наша програма спрямована на роботу з парами, які знаходяться в категорії суб'єктивно благополучних, які офіційно не подають на розлучення, проживають спільно, але відчують незадоволеність у подружніх відносинах, обумовлену внутрішніми конфліктами та протиріччями, пов'язані з соціальними змінами

образу сім'ї та образу партнера сім'ї окремо. У зв'язку з тим, що ініціаторами звернення до консультації за допомогою фахівців були не лише жінки, а й чоловіки було прийнято рішення створити програму роботи з сімейною самосвідомістю пар.

Групова психотерапія з парами надає клієнтам можливість на власні очі побачити неадаптивні форми міжособистісних відносин і навчитися новим навичкам і установкам. Під час занять важливими є взаємна підтримка членів групи з аналогічними проблемами та використання досвіду інших людей. Свою поведінку в парі та взаємини з партнером кожен може «програти» у психологічних сценах, де учасники групи грають ролі його домашніх. Техніка обміну ролями допомагає краще зрозуміти партнера та об'єктивніше оцінити себе, відображеного у «психодраматичному дзеркалі». За допомогою членів групи клієнт може досліджувати та відрепетирувати різні форми поведінки та оцінити його результати. Група надає моральну підтримку клієнту, зміцнює у ньому почуття власної гідності, створює атмосферу важливості кожному за, послаблює залежність від партнера. Крім цього, група допомагає клієнту адаптуватися до сімейної ситуації, що дозволяє зберегти сім'ю.

Відповідно до теоретичних уявлень про корекцію відносин, є підстави вважати, що ефективною формою проведення психологічної роботи є психологічний тренінг. Тренінг призначений для формування подружніх відносин, для вирішення наявних у парі конфліктів, а також інших проблем, які можуть виникнути в подружньому житті. Тренінг спрямований на людей, які мають намір одружитися, а також на подружжя, яке має великий стаж сімейного життя. Але при цьому у них існують проблеми, які налагодити самотійно не виходить. Цей тренінг представлений декількома блоками, кожен із яких можна використовувати як окремо, і разом, також більшість вправ може бути реалізована як при групових заняттях, так й індивідуальних.

Також ефективними є засоби арт-терапії. Завдяки реалізації програми будуть отримані такі зміни:

1. Підвищення рівня самовпевненості, самоцінності та самоприйняття;
2. Зниження рівня самозвинувачення та внутрішньої конфліктності;
3. Підвищення прагнення до самопізнання та розвитку.

Передбачається, що творчий процес, що використовується як форма активного самопізнання, впливатиме на когнітивний та емоційно-ціннісний рівні самовідношення. На відміну від традиційних тренінгів особистісного зросту, що включають різні психотехнічні прийоми і техніки, ми цілеспрямовано використовували при розробці програми арт-терапію в якості основного інструментарію.

Головні напрями програми:

1. Розширення знань та уявлень пар про себе та своїх партнерів.
2. Формування впевненості у собі, відчуття цінності, значущості та унікальності власної особистості, розвиток позитивного, цілісного образу «Я», самоприйняття.
3. Формування прагнення до самопізнання та саморозвитку.

Програма розрахована на 5 занять тривалістю 4,5 години з періодичністю один раз на тиждень.

Для сучасних людей привабливість методу арт-терапії полягає в тому, що цей метод в основному використовує невербальні способи самовираження та спілкування, а для пар, особливо тих, хто має труднощі у міжособистісних взаєминах, це важливо. Художні засоби арт-терапії здатні торкатися як усвідомлюваних, так і неусвідомлюваних компонентів самовідношення через символічне самовираження, не вимагаючи вербального «розшифрування». Таким чином, досягається інтеграція свідомих та несвідомих процесів, що надає гармонізуючий вплив на спонукання, почуття та переживання людини.

Ефективна дія засобів арт-терапії на емоційну сферу досягається за рахунок трьох основних факторів психотерапевтичного впливу: фактору художньої експресії; фактору психотерапевтичних відносин та фактору інтерпретації та вербального зворотного зв'язку.

Технологія корекції спрямована на вдосконалення психологічної самопомоги як засобу оптимізації процесу адаптації до партнера та подолання тривожності. Проте оскільки ставлення себе формується з урахуванням поглядів на себе, пов'язаних зі своєю самооцінкою, і проявляється у поведінці, залучаються все компоненти сфери Я – «образ Я», самооцінка, самовідношення.

Форма роботи: групова.

Оптимальний розмір групи – 3-12 учасників.

Методи роботи: ізотерапія; фототерапія; творче самовираження; психогімнастика; дискусії.

Засоби психокорекції: Основна частина: арт-терапевтичні прийоми та вправи. Розминка та висновок: психогімнастичні прийоми та вправи.

Вимоги до ведучих групи:

1. Ведучий повинен мати відповідну підготовку з арт-терапії як додаткової освіти з урахуванням основного вищого психологічного, психіатричного, чи медичного.

2. Ведучий повинен розуміти специфіку застосування тих чи інших образотворчих засобів, матеріалів залежно від ситуації, проблеми учасника чи всієї групи. Будь-який образотворчий матеріал передбачає певний вибір способів дії з ним, стимулює творчість суб'єкта і певною мірою дозволяє керувати його активністю.

3. Ведучий повинен мати достатній рівень особистісного психологічного здоров'я, виявляти високий рівень самокерування, мати адекватну самооцінку, мати навички спілкування та вирішення проблем, таким чином, він повинен демонструвати ті риси, які програма повинна розвинути. Ця умова дозволить вирішити ті психологічні завдання, які висуваються під час роботи за програмою.

4. Ведучий повинен мати певні професійні навички, специфічні для ведення пар:

– уміння увійти у світ, не порушуючи меж особистості;

- вміння створити безпечне та підтримуюче середовище;
- вміння користуватися невербальним компонентом спілкування;
- пам'ятати та поважати себе;
- знати способи оволодіння матеріалом та мати великий набір різних активностей;
- вміти отримувати задоволення від роботи з парами.

Бажано на групу з 10 осіб мати не менше двох ведучих. Це значно полегшує роботу ведучих та дає можливість взаємопідтримки, що дуже важливо під час роботи. Крім того, це дозволяє аналізувати роботу один одного, а парам дає можливість спостерігати здорові партнерські відносини.

Необхідні матеріали: образотворчі матеріали: олівці, фломастери, гуаш, акварель, воскова крейда, пастель, художнє вугілля, пензлі, палітра, баночки з водою, губка, папір різних форматів, кольорів та відтінків, різної щільності та текстури. Матеріали для колажів, масок: картон, фольга, клей, скотч, ножиці, нитки, мотузки, старі журнали, листівки, репродукції, фотографії. Інші матеріали: тканини, глина, пластилін, крейда, природна, виробні та інші матеріали для створення об'ємних композицій.

Правила поведінки у групі арт-терапії:

З метою створення атмосфери безпеки та свободи самовираження кожного учасника групи рекомендується чітко розмежовувати рекомендовані та неприпустимі дії під час занять. У роботі особливо важливо, щоб правила були нав'язані провідним авторитарно, оскільки це викликатиме опір. Обговорення правил поведінки слід приділити час першої зустрічі. Бажано побудувати роботу в такий спосіб, щоб пари самостійно виробили пропозиції щодо правил поведінки.

Взаємодія ведучого з групою має будуватися на гуманістичних принципах прийняття та підтримки для встановлення відносин довіри, підтримки атмосфери безпеки та вільного творчого самовираження. Доцільно дотримуватись наступних рекомендацій у роботі ведучого:

- підтримувати почуття власної гідності та позитивний образ «Я»;
- відзначати зрушення в особистісному зростанні за допомогою порівняння із самим собою, а не з іншими;
- не застосовувати негативні оціночні судження, негативне програмування, не навішувати «ярлики»;
- не нав'язувати способів діяльності та поведінки всупереч бажанню;
- приймати та схвалювати всі продукти творчої діяльності незалежно від змісту, форми, якості.

Етапи корекційно-розвивальної програми:

1 етап. Діагностичний.

Для оцінки процесу тривожності у відносинах доцільно використовувати застосовані нами методики.

Також можна використовувати дані проведених психологом протягом року моніторингів самооцінки. За потреби проводяться індивідуальні зустрічі з учасниками із залученням додаткових діагностичних процедур.

2 етап. Аналітичний.

Даний етап включає вивчення структури самовідношення групи учасників, їх особливості і характер проблем, які стоять найбільш гостро на основі даних, отриманих в результаті діагностики. Конкретні вправи арт-терапії можуть бути введені у програму відповідно до результатів аналітики.

3 етап. Організаційний.

На цьому етапі відбувається формування групи, і вирішуються організаційні моменти. Учасникам пропонуються цілі програми. Дуже важливо, щоб пари отримали достатньо мотивації на заняття, тому що позитивний настрій є суттєвим терапевтичним ефектом.

4 етап. Корекційний.

Структурною одиницею індивідуальної та групової форм арт-терапевтичної роботи є сесія. Даним терміном прийнято описувати період

окремої арт-терапевтичної взаємодії, тобто, кожен зустріч арт-терапевта з одним клієнтом чи групою. Арт-терапевтичний процес запропонованої програми складається з 5 занять (сесій). Для зручності розуміння використовуватимемо у цій програмі слово «заняття».

На відміну від занять малюванням, арт-терапевтичне заняття надає учасникам велику міру свободи та самостійності у визначенні задуму, форми, використовуваних матеріалів образотворчої творчості, порядку виконання роботи. Кожен учасник має право обирати міру своєї участі у груповій взаємодії. Умовно можна виділити у структурі кожного заняття дві основні частини. Одна з них служить для невербального творчого самовираження та візуальної комунікації. Основним засобом самовираження виступає образотворча діяльність та різноманітні механізми невербальної комунікації.

Друга частина – вербальна, більш структурована, апперцептивна. Використовується словесне обговорення, а також інтерпретація продуктів художньої діяльності та асоціацій, що виникли.

Таким чином, рух учасників арт-терапевтичної групи походить від занурення у власні внутрішні переживання до сприйняття себе в навколишньому просторі через відносини з іншими. Більше структуровані заняття створюють відчуття більшої безпеки та стабільності, тому бажано дотримуватися плану занять.

Структура кожного заняття представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Структура занять

Етапи	Час	Задачі	Засоби	Роль ведучого
Привітання	1-3 хвилин и	Позначити початок заняття, створити особливу	Певні ритуали	Забезпечити для кожного учасника максимально комфортне входження в групу

		атмосферу, підкреслити безпеку		
Розминка	5 хвилин	Об'єднання в групи, розвиток міжособистісн их зв'язків, включення до спільної діяльності	Рухливі ігри з певними правилами (психогімнасти чні та психотехнічні техніки «розігріву»)	Позначення правил і кордонів, забезпечення безпеки учасників
Початок роботи	5 хвилин	Настрій на творчість: активізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів	Прості прийоми, можливо у поєднанні з рухом, музикою	Підготувати учасників до спонтанної художньої діяльності та творчого самовираження
Робота за темою. Індивідуаль на або групова образотворч а діяльність	30 хвилин	Дослідження власних почуттів, переживань через творчу діяльність	Різноманітні форми творчої діяльності (малювання, колажі, виготовлення масок, фотографування та інше)	Надати можливість висловити свої почуття, поділитися своїми переживаннями, усвідомити тему
Етап вербалізації	20 хвилин	Формування позитивного	Рефлексивний аналіз роботи,	Керування внутрішньогрупов

		досвіду самоповаги та самоприйняття, адекватного самосприйняття, отримання емоційної підтримки, зміцнення образу «Я»	розповідь історій, обмін думками	ою комунікацією
Завершення заняття	10 хвилин	Можливість виплеснути напругу, завершення роботи в позитивному емоційному стані	Групові рухливі або релаксаційні ігри, колективна творча активність	Забезпечення безпеки учасників. Позначення успіху кожного учасника та групи
Прощання	5 хвилин	Позначити кінець заняття	Певні ритуали	Емоційна підтримка

Заняття №1. Знайомство

Зміст: Що таке сім'я? Мій ідеал. Шкала відносин. Шкала емоцій. Подружнє щастя. Подання програми, знайомство. Поняття особистості, хто я, що є в мені. Формування правил роботи групи.

Мета: дослідження образу «Я» учасників, формування навичок спілкування. Пошук спільного та різного в групі. Вивчення своїх кордонів.

Основні вправи: «Моє ім'я», «Мої символи», груповий колаж та малювання в групах.

Завдання: Познайомити учасників тренінгу та обговорити деякі питання сімейних взаємин.

Заняття №2. Формування образу «Я»

Зміст: Хто я такий? Мій характер. За що мене цінують? Три образи. Своє місце.

Мета: формування навички позитивного ставлення до себе та іншого, відчуття власної значущості. Усвідомлення себе як цінної особистості, усвідомлення важливості турботи про себе і задоволення своїх потреб.

Основні вправи: «Мій портрет у променях сонця», метафоричний портрет (зброя, коштовність, рослина, посуд).

Завдання: Дати можливість учасникам тренінгу оцінити себе за допомогою метафор; навчити виявленню «Я-концепції» та її зв'язку з оточуючими людьми; розвинути вміння бачити себе очима інших та розуміти оточуючих.

Заняття №3. Визначення сімейних цінностей

Зміст: Що таке сім'я? Сімейні цінності. Історія сім'ї.

Мета: усвідомлення власних установок щодо своєї зовнішності, поведінки, характеру. Скорочення розриву між реальним та ідеальним. Створити умови для емоційного прийняття себе, формування відчуття самоцінності та самоприйняття, аутосимпатії.

Основні вправи: колаж чи рисунок на тему «Я реальний. Я ідеальний», «Моя внутрішня дитина» (фототерапія, історії з дитинства про свої фото 4-5 років).

Завдання: Стимулювати роздуми про сімейні цінності та обговорення їхнього значення в сімейному колі; продемонструвати унікальність цієї сім'ї серед інших сімейних спілок, пробудити почуття гордості нею.

Заняття №4. Усвідомлення сімейних ролей

Зміст: Сімейні стереотипи. Жива картина сім'ї. Нав'язані моделі сімейної поведінки. Сімейна взаємодопомога.

Мета: усвідомлення власних установок та очікувань щодо тілесного вигляду, прийняття свого тіла. Навчитися ідентифікувати власні емоційні стани, познайомитись із діапазоном своїх емоцій. Отримати прийняття всіх сторін своєї особи, навіть негативних. Розширити уявлення про себе, підвищення своєї значущості в очах партнера, отримання позитивної підтримки.

Групова робота: портрет ідеальної жінки, ідеального чоловіка у натуральну величину.

Вправи: «Неіснуюча тварина», «Мій портрет очима партнера».

Завдання: Допомогти побачити залежність поведінки від очікувань інших людей; усвідомити вплив домінуючої думки, упереджень, свідомо прийнятих рішень на моделі поведінки, що виявляються в сімейному житті; дозволити подружжю поглянути на свій шлюб і побачити його та один одного по-новому, стимулювати відкрите та чесне обговорення своїх бажань та прагнення до змін та оновлення; відмовитися від негативного сприйняття партнера, допомогти учасникам подолати внутрішні бар'єри, страх та невпевненість перед змінами; змінити стереотипи сприйняття один одного

Заняття №5. Вирішення сімейних конфліктів

Зміст: Чорно-біле кіно. Співпраця без конфліктів. Співпраця у конфлікті. Руйнівні переживання. Неприємні наслідки.

Мета: освоїти техніки регулювання свого емоційного стану, прийоми соціально прийнятних способів вираження напруги. Усвідомлення та прийняття своїх неприємних сторін, інтеграція сторін особистості. Гармонізація та інтеграція сторін своєї особистості, стабілізація емоційного стану, усвідомлення своїх особистих ресурсів. Оволодіння технікою стабілізації емоційного стану, зниження внутрішньої конфліктності. Усвідомлення можливості змін у собі, оволодіння навичкою задля досягнення короткострокових і довгострокових цілей.

Вправи: «Зняття емоційного напруження через малювання», виготовлення маски та психодрама (монолог від імені маски), «Мандала», «Нейрографіка».

Завдання: Усвідомити важливість певних якостей характеру для створення сприятливої сімейної атмосфери; потренуватися у свідомій постановці та знятті «блоків комунікації», читанні невербальних ознак «закритої та відкритої» міжособистісної взаємодії; розширити діапазон комунікативних можливостей, посилити здатність до емпатичного співпереживання; посилити емоційні реакції; навчати навичок концентрації уваги на партнері; тренувати вміння давати «зворотний зв'язок» партнеру.

Роботу з уявленнями про себе як про члена сім'ї, диференціація образу Я, формування позитивного образу Я як члена сім'ї, розтотожнення сімейної самосвідомості зі стереотипами суспільства дозволяють досягти вправи «Парад стереотипів», «Я-родоначальник», «Цінні якості», «Який я чоловік?, Яка я дружина?», «Три стільці».

Робота з емоційним сприйняттям себе як члена сім'ї включає такі техніки та вправи як «Компліменти», «Розмова з собою», «Прийняття», «Квітка» (для жінок), «Автомобіль» (для чоловіків).

На поведінковому рівні психологічна робота може бути побудована з використанням таких вправ як «Парад стереотипів», «Ти мені допоможеш?», «Ми з тобою побудуємо будинок, що ми робитимемо в ньому?», «Сіамські близнюки», які сприяють збільшенню довіри та перерозподілу ролей. Поліпшенню взаєморозуміння та підвищення рівня довіри, розвитку навички комунікації сприяють вправи «Ланцюжок мовлення», «Асоціативний ряд понять «взаєморозуміння, довіра», «Контакт-імпровізація», вправа «Давно хотів тобі сказати...».

Так само робота може здійснюватися у напрямі усвідомлення сімейних цінностей та перспектив розвитку відносин, з цією метою у тренінг можна додати вправи «Дерево сімейних цінностей», «Сімейна легенда», техніки колажу з прийомами казкотерапії.

Міні-діскусії є невід'ємною частиною роботи в групі, які дозволяють кожному учаснику відчувати важливість і цінність власної думки з питань сім'ї, що також сприяє формуванню аутосимпатії та самоповаги. У тренінг слід включити такі міні-діскусії, як «Мрії та реальність» (несумісність бажаних образів та реальності), «Чи легко бути чоловіком, жінкою?», «Навіщо нам спілкування? Суть конфлікту – це..?», «Цінності – об'єднують чи роз'єднують подружжя?».

Завершальне заняття програми необхідно зробити найбільш емоційно теплим, так щоб закріпити досягнутий успіх і забезпечити підтримку учасників вже після припинення занять. Бажано дати позитивний зворотний зв'язок кожному учаснику, відзначити успіхи пар та групи загалом. Вітається обговорення у колі досягнутих результатів, вільні висловлювання учасників, рефлексія, які дозволять надати їм отриманий досвід. Ми пропонуємо також використовувати вправу арт-терапії, названу нами «Долоня на згадку». Кожен учасник обводить свою долоню на аркуші паперу, розфарбовує на власний розсуд, вирізує з паперу. Потім усі учасники сідають у коло, розташовуючи на підлозі перед ними вирізані долоні. Обговорюється стиль та особливості зображень, висловлюються припущення про те, кому належить та чи інша долоня. Коли автори відкрилися, відбувається другий етап: учасникам пропонується написати на звороті долоні побажання її господареві, яке давало б йому підтримку після завершення роботи групи.

На етапі оцінки ефективності ведучий здійснює аналіз результатів роботи, діагностує зміни у самовідношенні учасників групи, проводить оцінку ефективності програми корекції. Як підсумкова діагностика використовуються методики, аналогічні тим, що застосовувалися при первинній діагностиці. Даний етап служить для оцінки результативності програми та рефлексії.

Наступні питання можуть допомогти в аналізі результатів роботи:

- що із запланованого вдалося реалізувати повною мірою?

– за рахунок чого? які завдання не вдалося вирішити під час реалізації програми?

– які техніки та методи виявилися найбільш ефективними та найкраще відповідали цілям?

– які методи та прийоми не мали належного впливу?

– чи відповідають результати роботи наміченим цілям?

До та після програми проводиться експериментально-психологічне обстеження групи учасників за описаними вище критеріями. Також доцільним є проведення відстроченого тестування через 6-8 місяців після проведення програми.

ВИСНОВКИ

Найважливішими видами відносин є: потреби, мотиви, емоційні відносини (прихильність, ворожість, любов, ворожнеча, симпатія, антипатія), інтереси, оцінки, переконання, а домінуючим ставленням, що підпорядковує собі інші визначальним життєвий шлях людини, є спрямованість. Поняття «шлюбу» у повсякденному свідомості нерідко ототожнюють із поняттям «родина». Але в контексті психології, з наукового погляду, їх заведено розмежовувати. У рамках вітчизняної психології шлюб розуміється як особливий соціальний інститут, історично обумовлена, соціально регульована форма відносин між чоловіком і жінкою, яка встановлює їхні права та обов'язки по відношенню один до одного та до їхніх дітей.

Під студентством розуміють особливу соціальну категорію, специфічну спільність людей, організовано об'єднаних інститутом вищої освіти. Основними характеристиками, що відрізняють студентський вік від інших груп населення, є високий освітній рівень, висока пізнавальна мотивація, найвища соціальна активність та досить гармонійне поєднання інтелектуальної та соціальної зрілості.

У ході емпіричного дослідження ми виявили, що молоді люди зараз більше приділяють час на розвиток себе, професійне становлення та досягнення певних результатів в інших сферах життя, ніж сімейного. Більшість молодих людей мають негативне ставлення до ранніх шлюбів і вважають, що оптимальний вік для одруження 23-25 років. Можливість одружитися під час навчання бачать майже половина студентів. І більшість учнів планують одружитися, коли довчатся, що свідчить про досить позитивне ставлення до шлюбу в цілому. Також було виявлено, що дівчата більше схильні, ніж юнаки, до гармонійного розвитку себе у всіх сферах життя, не виключаючи сфери сім'ї. Дівчата більше, ніж юнаки, очікують від свого чоловіка розуміння, прийняття та турботи. Також особливе значення для дівчат, і менш виражену для юнаків, мають установки чоловіка на

розвиток своєї кар'єри. Ряд загальних особливостей: прагнення постійних змін у відносинах з чоловіком; неготовність одружуватися та заводити дітей під час навчання; спільність поглядів, що чоловік – ініціатор сімейних відносин.

Розроблені методичні рекомендації та тренінг може сприяти набуттю навичок, які допоможуть долати тривожність, вирішувати різні конфліктні ситуації, пов'язані з незадоволеністю наявних у пар потреб і очікувань: потреби в цінності та значенні власного «Я»; сексуально-еротичних потреб; потреби одного партнера або пари у позитивних емоціях; потреби у розподілі бюджету, утриманні сім'ї, вкладу кожного з партнерів у матеріальне забезпечення; потреби у взаємодопомозі, взаємопідтримці, у співпраці з питань поділу праці в парі, ведення домашнього господарства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська Л. І., Ямчук Т. Ю. Психологія міжособистісних взаємин подружньої пари. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 3 (56). С. 5-13.
2. Бондаревська І. О., Монська А. О. Емоційні чинники задоволеності шлюбом у чоловіків і жінок. *Актуальні проблеми психології*. 2014. Т. І. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 40. С. 111–115.
3. Вінс В. А., Кашпур Ю. М., Кузьменко Т. М. Гармонізація міжособистісних взаємин подружніх пар засобами психологічного консультування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. № 1. С. 42-46.
4. Євсюкова А. О. Міжособистісна взаємодія молодого подружжя. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 1. С. 16-21.
5. Кошонько Г. А. Теоретичні засади дослідження подружньої сумісності як психологічного феномена. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2, Т. 1. С. 155-160.
6. Крижановська Л. Г., Скориніна-Погребна О. В. Особливості емоційної готовності молоді до шлюбно-сімейних відносин. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 109–117.
7. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт: причини виникнення, попередження, врегулювання. *Медсестринство*. 2017. № 4. С. 71-74.
8. Морозова О.В. Соціально-психологічна підтримка благополуччя подружжя у шлюбі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 6. Т. 2. Херсон: Гельветика, 2017. С. 169-174.
9. Перепелюк Т. Подружжя психологічна сумісність як чинник стабільності шлюбних стосунків. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2019. Вип. 4. С. 55–61.

10. Пілецький В. Соціально-психологічне розуміння суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі. *Збірник наукових праць: психологія. Психологія сім'ї*. 2016. Вип. 21. С. 112-119.
11. Сердюк Л. З. Взаємозв'язок ставлення до себе та до партнера як фактор стабільності шлюбу. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2019. Том. VI. Психологія обдарованості. Вип. 16. С. 36-45.
12. Сердюк Л. З. Ціннісно-орієнтаційна єдність як фактор психологічної сумісності подружжя. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Том IX, Загальна психологія. Історія психології. Етнічна психологія. Випуск 12. Київ; Ніжин: ПП Лисенко, 2019. С. 268-277.
13. Соціальна психологія: навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра ; Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
14. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навчальний посібник. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
15. Щербина І. Є. Методичні підходи до вирішення проблеми психологічної сумісності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Збірник наукових праць. 2016. № 19. С. 258-269.
16. Щербина І. Є. Теоретичні аспекти визначення феномену психологічної сумісності. *Український психологопедагогічний науковий збірник*. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота». Науковий журнал. 2016. № 9. С. 112-116.
17. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 2013. 992 p.
18. Arnett J. Emerging adulthood: Understanding the new way of coming of age. In J. Arnett, J. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age*

in the 21st century. Washington, DC US: American Psychological Association. 2006. P. 3-19.

19. Baranauskienė I., Serdiuk L., Chykhantsova O. Psychological characteristics of school-leavers'hardiness at their professional self-determination. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 2016. Vol 2. № 6. P. 64-73.

20. Becker C., Kirchmaier I., Trautmann S.T. Marriage, parenthood and social network: Subjective well-being and mental health in old age. *PloS one*. 2019. Vol. 14(7). p.e0218704

21. Bellah R., Marsden R., Sullivan W. M., Swidler A., Tipton S. M. *Habits of the heart: Individualism and commitment in America*. Berkeley: University of California Press. 1985.

22. Blume H. *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 1969.

23. Bowlin S. L., Baer R. A. Relationships between mindfulness, self-control, and psychological functioning. *Personality and Individual Differences*. 2012. Vol. 52(3). P. 411-415.

24. Brown, K. W., Ryan R. M. The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2003. Vol. 84(4). P. 822–848.

25. Cancian F. M. *Love in America: Gender and self-development*. Cambridge, England: Cambridge University Press. 1987.

26. Carroll J. S., Badger S., Willoughby B. J., Nelson L. J., Madsen S. D., Barry C. M. Ready or not? Criteria for marriage readiness among emerging adults. *Journal for Adolescent Research*. 2009. Vol. 24. P. 349-375.

27. Carroll J. S., Willoughby B., Badger S., Nelson L. J., Barry C. M., Madsen S. D. So close, yet so far away: The impact of varying marital horizons on emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*. 2007. Vol. 22. P. 219-247.

28. Cherlin A. J. The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*. 2004. Vol. 66. P. 848-861.

29. Davies P. T., Martin M. J., Cummings E. M. Interparental conflict and children's social problems: insecurity and friendship affiliation as cascading mediators. *Dev. Psychol.* 2018. Vol. 54. P. 83–97.
30. Donoho C. J., Crimmins E. M., Seeman T. E. Marital quality, gender, and markers of inflammation in the MIDUS cohort. *Journal of Marriage and Family.* 2013. Vol. 75. P. 127–141.
31. Fosco G. M., Lydon-Staley D. M. A within-family examination of interparental conflict, cognitive appraisals, and adolescent mood and well-being. *Child Dev.* 2019. Vol. 90. P. 421–436.
32. Gruber J. Happiness is best kept stable: Positive emotion variability is associated with poorer psychological health. *Emotion.* 2013. Vol. 13(1). P. 1-6.
33. Hall S. S. Marital meaning: Exploring young adults' belief systems about marriage. *Journal of Marriage and Family.* 2006. Vol. 67. P. 1301-1312.
34. Hess A. Effects of inter-parental conflict on Children's social well-being and the mediation role of parenting behavior. *Appl. Res. Qual. Life.* 2022. Vol. 17. P. 2059–2085.
35. Hibel L. C., Mercado E. Marital conflict predicts mother-to-infant adrenocortical transmission. *Child Dev.* 2019. Vol. 90. P. 80–95.
36. Kane A. A. Marital status and self-rated health. Master's thesis, San Diego State University, Health, and Human Services. 2013.
37. Kefalas M. J., Furstenberg F. F., Carr P. J., Napolitano L. "Marriage is more than being together": The meaning of marriage for young adults. *Journal of Family Issues.* 2011. Vol. 32(7). P. 845-875.
38. Kennedy S., Bumpass L. Cohabitation and children's living arrangements: New estimates from the United States. *Demographic Research.* 2008. Vol. 19. P. 1663-1692.
39. Kim A., Lee J. A., Park H. S. Health behaviors and illness according to marital status in middle-aged Koreans. *Journal of Public Health.* 2018. Vol. 40(2). P. 99-106.

40. Kimmes J. G., Jaurequi M. E., May R. W., Srivastava, S., Fincham F. D. Mindfulness in the context of romantic relationships: Initial development and validation of the Relationship Mindfulness Measure. *Journal of Marital and Family Therapy* Advance online publication. 2017.
41. Koçak A., Mouratidis A., Sayıl M., Kındap-Tepe Y., Uçanok, Z. Interparental conflict and adolescents' relational aggression and loneliness: the mediating role of maternal psychological control. *J. Child Fam. Stud.* 2017. Vol. 26. P. 3546–3558.
42. Lee S. J., Pace G. T., Lee J. Y., Altschul I. Parental relationship status as a moderator of the associations between mothers' and fathers' conflict behaviors and early child behavior problems. *J. Interpers. Violence.* 2022. Vol. 37. P. 3801–3831.
43. Lenger K. A., Gordon C. L., Nguyen S. P. Intra-individual and cross-partner associations between the five facets of mindfulness and relationship satisfaction. *Mindfulness.* 2017. Vol. 8(1). P. 171–180.
44. Liu H., Waite L. Bad marriage, broken heart? Age and gender differences in the link between marital quality and cardiovascular risks among older adults. *Journal of Health and Social Behavior.* 2014. Vol. 55. P. 403–423.
45. MacNeill L. A., Fosco G. M. Intraindividual differences in adolescent threat appraisals and anxiety associated with Interparental conflict. *J. Marriage Fam.* 2022. Vol. 84. P. 165–186.
46. Moskowitz D. Event-contingent recording. *Handbook of research methods for studying daily life.* 2011.
47. Olugbenga A. J. Patterns and Causes of Marital Conflict among Staff of Selected Universities in Southwest Nigeria. *Advances in Social Sciences Research Journal.* 2018. Vol. 5(8). P. 306–320.
48. Osarenren N. The impact of marital conflicts on the psychosocial adjustment of adolescents in Lagos Metropolis, Nigeria. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studie.* 2013. Vol. 4(2). P. 320–326.

49. Pathan Z. A. Adversities of Marital Conflict: A Sociological Analysis. *Journal Of Humanities And Social Science*. 2015. Vol. 20(2). P. 19–25.
50. Philbrook L. E., Erath S. A., Hinnant J. B., El-Sheikh M. Marital conflict and trajectories of adolescent adjustment: the role of autonomic nervous system coordination. *Dev. Psychol.* 2018. Vol. 54. P. 1687–1696.
51. Reczek C., Liu H., Spiker R. A population-based study of alcohol use in same-sex and different-sex unions. *Journal of Marriage and Family*. 2014. Vol. 76. P. 557–572.
52. Regnerus M., Ueker J. *Premarital sex in America: How young Americans meet, mate, and think about marrying*. Oxford: Oxford University Press. 2011.
53. Rook K. S. The health effects of negative social exchanges in later life. *Generations*. 2014. Vol. 38. P. 15–23.
54. Sadikaj G., Moskowitz D.S., Zuroff D.C. Intrapersonal variability in interpersonal perception in romantic relationships: Biases and accuracy. *Journal of Research in Personality*. 2017. Vol. 69. P. 67-77.
55. Salts C. J., Seismore M. D., Lindholm B. W., Smith T. A. Attitudes towards marriage and premarital sexual activity of college freshmen. *Adolescence*. 1994. Vol. 29. P. 775-779.
56. Sloan C. J., Fosco G. M., Ram N. Sensitization in situ: identifying interindividual differences in adolescents' intraindividual responsiveness to daily interparental conflict. *Fam. Relat.* 2022. P. 583–601.
57. Somit prueksaritanod. Prevalence and consequences of spouse conflict in prim ary care. 2015. URL: <https://www.researchgate.net/publication/276410189>
58. Thomas P. A, Liu H., Umberson D. Family Relationships and Well-Being. *Innov Aging*. 2017. Vol. 1(3): igx025.doi: 10.1093/geroni/igx025
59. Thorton A., Young-DeMarco L. Four decades of trends in attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s. *Journal of Marriage and Family*. 2001. Vol. 63. P. 1009-1037.

60. Tolorunleke C. A. Causes of Marital Conflicts Amongst Couples in Nigeria: Implication for Counselling Psychologists. Article in *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 140. P. 21–26.

61. Umberson D., Williams K., Thomeer M. B. Family status and mental health: Recent advances and future directions. *Handbook of the sociology of mental health*. Dordrecht: Springer Publishing, 2013. 2nd edn. P. 405–431.

62. Whitehead B. D., Popenoe D. The state of our unions: The social health of marriage in America. 2001. URL: http://www.stateofourunions.org/past_issues.php

63. Xiao B., Bullock A., Liu J., Coplan R. J. The longitudinal links between marital conflict and Chinese children's internalizing problems in mainland China: mediating role of maternal parenting styles. *Fam. Process*. 2021. P. 1–18.

64. Zhu J., Yang T., Weng W. J., Li Y. Social avoidance and social adjustment among young children: the moderating role of maternal psychological control. *Stud. Preschool Educ*. 2020. Vol. 10. P. 17–29.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник задоволеності шлюбом

Опитувальник є одномірною шкалою, що складається з 24 тверджень, що відносяться до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки тощо. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді: А – вірно, Б – важко сказати, В – невірно (або їх семантичні аналоги).

Самі твердження містять як позитивні, і негативні характеристики віносин і сформульовані як у позитивній, так і негативній формі.

Інструкція до тесту: Уважно читайте кожне твердження та обирайте один із трьох варіантів відповідей. Намагайтеся уникати проміжних відповідей. Виконуйте роботу якомога швидше.

1. Коли люди живуть так близько, як відбувається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння та гостроту сприйняття іншої людини:

- А) вірно
- Б) не впевнений
- В) невірно

2. Ваші подружні стосунки приносять вам...

- А) швидше занепокоєння і страждання
- Б) важко відповісти
- В) швидше, радість і задоволення

3. Родичі та друзі оцінюють ваш шлюб як...

- А) вдалий
- Б) щось середнє
- В) невдалий

4. Якби ви могли, то...

- А) багато змінили в характері Вашого партнера
- Б) важко сказати

В) не стали б нічого міняти

5. Одна з проблем сучасного шлюбу в тому, що все докучає, в тому числі і сексуальні відносини:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

6. Коли Ви порівнюєте Ваше сімейне життя з сімейним життям Ваших друзів і знайомих, Вам здається...

А) що ви нещасніші за інших

Б) важко сказати

В) ви щасливіші за інших

7. Життя без сім'ї, без близької людини – занадто дорога ціна за повну самостійність:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

8. Ви вважаєте, що без Вас життя Вашого партнера було б неповноцінним:

А) так, вірно

Б) важко сказати

В) ні, невірно

9. Більшість людей певною мірою обманюються у своїх очікуваннях щодо шлюбу:

А) вірно

Б) не можу сказати

В) невірно

10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати про розлучення:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

11. Якби повернувся той час, коли Ви брали шлюб, то Вашим чоловіком (дружиною) міг би стати...

А) хто завгодно, але тільки не теперішній чоловік (дружина)

Б) важко сказати

В) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина)

12. Ви пишаєтеся, що така людина, як Ваш партнер, поряд з Вами:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

13. На жаль, недоліки Вашого партнера часто переважають його переваги:

А) вірно

Б) важко відповісти

В) невірно

14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя криються...

А) швидше, у характері вашого партнера

Б) важко сказати

В) швидше, у вас самих

15. Почуття, з якими Ви брали шлюб...

А) посилилися

Б) важко сказати

В) ослабли

16. Шлюб притуплює творчі можливості людини:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

17. Можна сказати, що Ваш партнер має такі переваги, які компенсують його недоліки:

А) згоден

Б) щось середнє

В) ні, не згоден

18. У Вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

19. Вам здається, що Ваш партнер часто робить дурниці, недоречно жартує:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

20. Життя у сім'ї, як Вам здається, не залежить від Вашої волі:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

21. Ваші сімейні стосунки не внесли в життя того порядку та організованості, на які Ви очікували:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

22. Не мають рації ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу:

А) згоден

Б) важко сказати

В) не згоден

23. Як правило, суспільство Вашого партнера приносить Вам задоволення:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

24. Правду кажучи, у Вашому подружньому житті немає і не було жодного світлого моменту:

А) вірно

Б) важко сказати

В) невірно

Ключ до тесту:

Питання: 1В, 2В, 3А, 4В, 5В, 6В, 7А, 8А, 9В, 10В, 11В, 12А, 13В, 14В, 15А, 16В, 17А, 18В, 19В, 20В, 21В, 22А, 23А, 24В.

Інтерпретація результатів тесту:

За відповідь, що збігається з ключем, присвоюється 2 бали, за проміжний – 1 бал, за не збігається з ключем – 0 балів. Таким чином, можливий діапазон сумарних «сирих» балів від 48 до 0.

Обговорюючи валідність тесту, автори наводять статистику для двох груп піддослідних – «благополучних» та «розлучених» – середовищ ня величини для цих груп дорівнюють 33 і 22 балам відповідно. Також у літературі можна зустріти такі дані виділення типів пар за результатами тестування:

0-16 балів – абсолютно неблагополучна пара;

17-22 бали – неблагополучна;

23-26 балів – скоріше неблагополучна;

27-28 балів – перехідна;

29-32 бали – скоріше благополучна;

33-38 балів – благополучна;

39-48 балів – абсолютно благополучна.

Опитувальник «Спілкування в сім'ї»

Опитувальник вимірює довірливість спілкування в парі, схожість у поглядах, спільність символів, порозуміння пари, легкість та психотерапевтичність спілкування.

Шкали: довірливість спілкування, взаєморозуміння між парою, схожість у поглядах, загальні символи сім'ї, легкість спілкування між парою, психотерапевтичність спілкування.

Інструкція до тесту: Виберіть відповідь, яка найточніше описує ваші стосунки з партнером.

Тест:

1. Чи можна сказати, що вам з дружиною (чоловіком), як правило, подобаються ті самі фільми, книги, спектаклі?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

2. Чи часто у вас у розмові з дружиною (чоловіком) виникає почуття спільності, повного порозуміння?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

3. Чи є у вас улюблені фрази, вирази, які означають вам обох одне й те саме, і ви із задоволенням використовуєте їх?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

4. Чи можете ви передбачити, чи сподобається вашій дружині (чоловіку) фільм, книга тощо?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

5. Як ви думаєте, чи відчуває ваша дружина (чоловік), чи подобається вам те, що вона (він) говорить або робить, якщо ви прямо їй (йому) про це не говорите?

1. Практично завжди;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Майже ніколи;

6. Чи розповідаєте ви дружині (чоловіку) про свої стосунки з іншими людьми?

1. Розповідаю практично завжди;
2. Розповідаю досить багато;
3. Розповідаю досить мало;
4. Не розповідаю нічого.

7. Чи бувають у вас із дружиною (чоловіком) розбіжності щодо того, які стосунки підтримувати з родичами?

1. Так, бувають майже постійно;
2. Бувають часто;
3. Бувають досить рідко;
4. Ні, не бувають майже ніколи.

8. Наскільки добре ваша дружина (чоловік) розуміє вас?

1. Дуже добре розуміє;
2. Швидше добре, ніж погано;
3. Швидше погано, ніж добре;
4. Зовсім не розуміє.

9. Чи можна сказати, що ваша дружина (чоловік) відчуває, що ви скривджені чи роздратовані чимось, але не хочете цього показати?

1. Так, це так;
2. Ймовірно, це так;
3. Навряд це так;
4. Ні, це не так.

10. Як ви вважаєте, чи розповідає вам дружина (чоловік) про свої невдачі та промахи?

1. Розповідає практично завжди;
2. Розповідає досить часто;
3. Розповідає досить рідко;
4. Чи не розповідає практично ніколи.

11. Чи буває так, що якесь слово чи предмет викликає у вас обох один і той самий спогад?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

12. Коли у вас неприємності, поганий настрій, чи вам стає легше від спілкування з дружиною (чоловіком)?

1. Практично завжди;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Майже ніколи.

13. Як ви думаєте, чи є теми, на які дружині (чоловікові) важко та неприємно розмовляти з вами?

1. Таких тем дуже багато;
2. Їх досить багато;
3. Їх досить мало;
4. Таких тем дуже мало.

14. Чи буває так, що у розмові з дружиною (чоловіком) ви почуваетесь сковано, не можете підібрати потрібних слів?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

15. Чи є у вас із дружиною (чоловіком) «сімейні традиції»?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

16. Чи може ваша дружина без слів зрозуміти, який у вас настрій?

1. Майже ніколи;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Практично завжди;

17. Чи можна сказати, що у вас із дружиною (чоловіком) однакове ставлення до життя?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

18. Чи буває так, що ви не розповідаєте дружині (чоловікові) новину, важливу для вас, але до неї (не має до нього) прямого відношення?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

19. Чи розповідає вам ваша дружина (чоловік) про свій фізичний стан?

1. Розповідає майже все;

2. Розповідає досить багато;
3. Розповідає досить мало;
4. Чи не розповідає майже нічого.

20. Чи відчуваєте ви, чи подобається вашій дружині (чоловікові) те, що ви робите чи кажете, якщо вона (він) прямо не говорить про це?

1. Практично завжди;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Майже ніколи;

21. Чи можна сказати, що ви згодні один з одним в оцінках більшості своїх друзів?

1. Ні;
2. Скоріше ні, ніж так;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Так.

22. Як ви думаєте, чи може ваша дружина (чоловік) передбачити, чи сподобається вам той чи інший фільм, книга тощо?

1. Думаю, так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Думаю, що ні.

23. Якщо вам трапляється помилка, чи розповідаєте ви дружині (мужу) про свої невдачі?

1. Не розповідаю практично ніколи;
2. Розповідаю досить рідко;
3. Розповідаю досить часто;
4. Розповідаю практично завжди.

24. Чи буває так, що коли ви перебуваєте серед інших людей, дружині (чоловіку) достатньо подивитися на вас, щоб зрозуміти, як ви ставитеся до того, що відбувається?

1. Практично завжди;
 2. Досить часто;
 3. Досить рідко;
 4. Майже ніколи;
25. Як ви вважаєте, наскільки ваша дружина (чоловік) відверта з вами?
1. Повністю відверта;
 2. Швидше відверта;
 3. Скоріше невідверта;
 4. Зовсім не відверта.
26. Чи можна сказати, що легко спілкуватися з дружиною (чоловіком)?
1. Так;
 2. Скоріше так, ніж ні;
 3. Скоріше ні, ніж так;
 4. Ні.
27. Чи часто ви дурієте, спілкуючись, один з одним?
1. Дуже рідко;
 2. Досить рідко;
 3. Досить часто;
 4. Дуже часто.
28. Чи буває так, що після того, як ви розповіли дружині (чоловіку) про щось для вас важливе, вам доводилося пошкодувати, що «набалакали зайве»?
1. Ні, практично ніколи;
 2. Досить рідко;
 3. Досить часто;
 4. Так, майже завжди.
29. Як ви думаєте, чи є у вашої дружини (чоловіка) неприємності, поганий настрій, чи стає їй легше від спілкування з вами?
1. Ні, майже ніколи;
 2. Досить рідко;
 3. Досить часто;

4. Так, практично завжди.

30. Наскільки ви відверті з дружиною (чоловіком)?

1. Повністю відвертий;
2. Швидше відвертий;
3. Скоріше невідвертий;
4. Зовсім невідвертий.

31. Чи завжди ви відчуваєте, коли ваша дружина (чоловік) скривджена чи роздратована чимось, якщо вона не хоче вам цього показати?

1. Так, це так;
2. Ймовірно, це так;
3. Навряд це так;
4. Ні, це не так.

32. Чи трапляється, що ваші погляди з якогось важливого для вас питання не збігаються з думкою вашої дружини (чоловіка)?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

33. Чи трапляється так, що ваша дружина (чоловік) не ділиться з вами новиною, яка важлива особисто для неї (його), але до вас безпосереднього відношення не має?

1. Дуже часто;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Дуже рідко.

34. Чи можете ви без слів зрозуміти, який у вашої дружини (чоловіка) настрій?

1. Практично завжди;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;

4. Майже ніколи.

35. Чи часто виникає у вас із дружиною (чоловіком) «почуття ми»?

1. Дуже часто;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Дуже рідко.

36. Наскільки добре ви розумієте свою дружину (чоловіка)?

1. Зовсім не розумію;
2. Швидше погано, ніж добре;
3. Швидше добре, ніж погано;
4. Повністю розумію.

37. Чи розповідає вам дружина (чоловік) про свої стосунки з іншими людьми?

1. Чи не розповідає практично нічого;
2. Розповідає досить мало;
3. Розповідає досить багато;
4. Розповідає практично все.

38. Чи буває так, що в розмові з вами дружина (чоловік) відчувається напружено, сковано, не може підібрати потрібних слів?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

39. Чи є у вас таємниці від дружини (чоловіка)?

1. Є;
2. Швидше є, ніж ні;
3. Скоріше ні, чим є;
4. Ні.

40. Чи часто ви, звертаючись, один до одного використовуєте смішні прізвиська?

1. Дуже часто;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Дуже рідко.

41. Чи є теми, на які вам важко і неприємно говорити з дружиною (чоловіком)?

1. Таких тем дуже багато;
2. Їх досить багато;
3. Їх досить мало;
4. Таких тем дуже мало.

42. Чи часто у вас із дружиною (чоловіком) виникають розбіжності щодо того, як виховувати дітей?

1. Дуже рідко;
2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Дуже часто.

43. Як ви вважаєте, чи можна сказати, що вашій дружині (чоловіку) легко спілкуватися з вами?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

44. Чи розповідаєте ви дружині (чоловіку) про свій фізичний стан?

1. Розповідаю майже все;
2. Розповідаю досить багато;
3. Розповідаю досить мало;
4. Не розповідаю майже нічого.

45. Як ви думаєте, чи доводилося вашій дружині (чоловікові) шкодувати, що вона (він) розповіла вам щось дуже важливе для неї (його)?

1. Майже ніколи;

2. Досить рідко;
3. Досить часто;
4. Майже завжди.

46. Чи виникало у вас колись почуття, що у вас із дружиною (чоловіком) існує своя мова, невідома нікому з оточуючих?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

47. Як ви вважаєте, чи є у вашої дружини (чоловіка) таємниці від вас?

1. Так;
2. Скоріше так, ніж ні;
3. Скоріше ні, ніж так;
4. Ні.

48. Чи буває так, що, коли ви перебуваєте серед інших людей, вам достатньо подивитися на дружину (чоловіка), щоб зрозуміти, як вона ставиться до того, що відбувається?

1. Дуже часто;
2. Досить часто;
3. Досить рідко;
4. Дуже рідко.

Ключ до тесту:

1. Довірливість спілкування:

- оцінка, надана собі: №+6; +18; -23; +30; -39; +44.
- оцінка, надана партнеру: № +10; +19; +25; -33; -37; -47.

2. Порозуміння між парою:

- оцінка, надана собі: №+4; +20; -24; +31; +34; -36.
- оцінка, надана партнеру: № +5; +8; +9; -16; +22; +48.

Опитувальник «Розуміння, емоційне тяжіння, авторитетність»

Опитувальник призначений для оцінки ступеня розуміння, емоційної привабливості та поваги партнерів у парі.

Опитувальник складається із 45 тверджень, які стосуються взаємовідносин між партнерами у парі. У текст опитувальника закладено три шкали, відображені у назві методики: розуміння, емоційне тяжіння та авторитетність (повага). Кожна шкала включає 15 питань-затверджень.

Парі пропонується самотійно ознайомитися з набором тверджень та висловити свою згоду чи незгоду з кожним із них.

Інструкція: «Тут надане висловлювання про Ваше розуміння свого чоловіка (свої дружини). На ці запитання можна відповісти: «Так» (згоден, це так), «Ні» (не згоден, це не так) або вибрати відповідь «Не знаю» (важко сказати). Вибравши відповідь, поставте «галочку» у відповідну графу бланку».

Текст опитувальника:

1. Я легко читаю її (його) думки.
2. Я важко вгадую її (його) настрій.
3. Я розумію її (його) без слів.
4. Мені важко передбачити, як вона (він) поводитиметься у тій чи іншій ситуації.
5. Я добре знаю її (його) смаки та звички.
6. Мені важко передбачити її (його) думку з того чи іншого питання.
7. Я знаю, чого вона (він) хоче, чого прагне.
8. Мені здається, я погано її (його) розумію.
9. Вона (він) часто дивує мене вчинками, на які я від неї (його) не чекав (а).
10. Я добре знаю її (його) переваги та недоліки.
11. Її внутрішні переживання залишаються для мене загадкою.

12. Я знаю, на що вона (він) здатна (здатна), а на що – ні.
13. Я знаю, що для неї важливо в житті.
14. Часто з'ясовується, що я невірно її (його) зрозумів.
15. Мені важко сказати, що її (його) може засмутити чи порадувати.
16. На мене благотворно діє просто її присутність.
17. Мені подобається слухати її (його) голос, дивитися на її (його) обличчя.
18. Мене дратують її (його) манери.
19. У неї (його) неприємна особа.
20. Мені подобається спостерігати, як вона (він) ходить, працює, сидить.
21. Мені неприємні її (його) поцілунки, дотики, ласка.
22. Мені подобається її (його) сміх, посмішка.
23. Я тяжко перенешу розлуку з нею (ним).
24. Щось у її (його) зовнішності мені явно не подобається.
25. Я часто критикую її (його) дії та висловлювання.
26. Часто вона (він) висловлює слушні та розумні думки.
27. Її (його) погляди на багато речей неприйнятні для мене.
28. Я ціную її (його) думкою про мене.
29. Я пишаюся тим, що вона (він) мій друг.
30. Я рідко погоджуюсь з її (його) думками та оцінками.
31. Поруч із нею (ним) я почуваюся легко і розкуто.
32. У її (його) присутності в мене піднімається настрій.
33. Поруч із нею (з ним) я легко втомлююся, дратуюсь, виходжу з себе.
34. Я готовий відкласти важливі справи, аби побути з нею (ним) поруч.
35. Часто в мене виникає бажання відпочити від неї (його).
36. Я почуваюся краще, коли вона (він) відсутня.
37. Я знаходжу в ній багато особистих достоїнств, за які я її поважаю як людину.

38. Серед моїх знайомих і близьких вона (він) – найавторитетніша для мене людина.

39. Коли мені важко щось вирішити, я найчастіше раджуся з нею (з ним).

40. Вона (він) легко може мене переконати.

41. Я вважаю, що у неї (його) добре працює голова.

42. Я цікавлюся тими книгами і фільмами, які справили на неї (нього) враження.

43. Вона (він) цікава людина, я з нею (з ним) не сумую.

44. Іноді мені здається, що вона (він) недалеко людина.

45. У ній (ньому) є такі якості, які я хотів би бачити у себе.

Обробка та інтерпретація результатів:

Підрахунок балів проводиться окремо за кожною шкалою відповідно до ключа:

2 бали надається:

0 за відповідь «Так» («+») у питаннях: 1, 3, 5, 7, 10, 12, 13, 16, 17, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 45;

1 за відповідь «Ні» («-») у питаннях: 2, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 15, 18, 19, 21, 24, 27, 29, 30, 38, 40, 43, 44.

1 бал присвоюється за відповідь «Не знаю» (важко сказати).

Сума балів у межах однієї шкали є числовою мірою параметра, що вимірюється. Таким чином, методика дозволяє виміряти міру розуміння, емоційної привабливості та поваги. Максимальне значення з кожної з цих шкал становить 30 балів.

1. Розуміння (1-15 тверджень): оцінка поданої шкалою свідчить про наявність у суб'єкта картини особи партнера, суб'єктивного відчуття знання його індивідуальних особливостей. Суб'єкт, що відзначає у себе високе розуміння чоловіка, не може у інтерпретації його поведінки, думок, почуттів і намірів і може враховувати їх під час спілкування з нею. Низькі оцінки за цією шкалою відображають нерозуміння – відсутність ясної картини

особистості партнера, труднощі в інтерпретації, пояснення його думок, почуттів, вчинків.

2. Емоційне тяжіння (16-30 тверджень) – оцінюються привабливість партнера, бажання спілкуватися, мати з ним справу, терапевтичний вплив контакту на суб'єкта. Невисокі оцінки характеризують складнощі у спілкуванні у партнерів, почуття втоми один від одного.

3. Авторитетність (повага) (31-45 тверджень) – показник того, наскільки партнер сприймається як особистість, наскільки суб'єкт поділяє його світогляд, інтереси, думки та сприймає їх як еталон.

Анкета «Ставлення студентів до шлюбу»

1. Чи вважаєте себе готовим до сімейного життя? (так, ні)
2. Чи є у вас досвід спільного проживання зі своєю «другою половиною»? (так, ні)
3. Як ви ставитесь до шлюбу у ранньому віці (до 18 років)? (позитивно, негативно, байдуже)
4. У якому віці, як ви вважаєте, потрібно одружуватися?
5. Як ви ставитесь до «громадянського шлюбу»? (позитивно, негативно, байдуже)
6. На вашу думку, вагітність або народження дитини є підставою для одруження? (так, ні)
7. Хто, на вашу думку, має бути ініціатором сімейних стосунків? (чоловік, жінка)
8. Хто, на вашу думку, повинен бути главою сім'ї? (Чоловік, жінка, рівноправність)
9. Хто в сім'ї має заробляти гроші? (чоловік, жінка, обоє)
10. Чи вважаєте ви можливим одружуватися під час навчання? (так, це можливо, ні, шлюб заважає навчанню, можливо)
11. Чи хотіли взагалі одружуватися? (так, так, але спочатку довчуся, не знаю, ні)
12. Чому може розпастися сім'я? (нудьга, зрада, відсутність грошей, не зійшлися характерами, інше)
13. Ваше основне джерело доходу? (батьки, стипендія, додатковий заробіток.